

TALLINNA TEHNIKAÜLIKOOL
Majandusteaduskond
Rahanduse ja majandusteooria instituut
Majandusteooria õppetool

Epp Niinemets

**MAKSUKUULEKUSE MÕJUTEGURITE TAJUMINE EESTI
ETTEVÕTETES. MIKS ON VARJATUD TÖÖTASU
MAKSMINE ENAMLEVINUD VÄIKESTES ETTEVÕTETES?**

Magistritöö

Juhendaja: vanemteadur Kaire Põder

Tallinn 2015

Olen koostanud töö iseseisvalt.

Töö koostamisel kasutatud kõikidele teiste autorite töödele, olulistele seisukohtadele ja andmetele on viidatud.

Epp Niinemets .....

(allkiri, kuupäev)

Üliõpilase kood: 121922

Üliõpilase e-posti aadress: eppniinemets@hotmail.com

Juhendaja: vanemteadur Kaire Pöder:

Töö vastab magistritööle esitatud nõuetele

.....

(allkiri, kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees:

Lubatud kaitsmisele

.....

(ametikoht, nimi, allkiri, kuupäev)

SISUKORD

ABSTRAKT	4
SISSEJUHATUS	5
1. MAKSUKUULEKUSE MÕJUTEGURID	7
1.1 Tööjõumaksude ja sotsiaalkindlustusmaksete pettuste motiivid ja tagajärjed	7
1.2 Maksukuulekuse käsitluse standardmudel	11
1.3 Maksudest kõrvale hoidmist mõjutavad tegurid empiirilistes uuringutes	14
2 MAKSUKUULEKUSE PARANDAMISE POLIITIKAD	24
2.1 Eeldatav maksustamine	27
2.2 Itaalia kogemus ja optimaalse auditi reegel	28
2.3 Töötamise register.....	29
3 MAKSUKUULEKUST MÕJUTAVATE TEGURITE TAJUMINE EESTI ETTEVÕTETES.....	33
3.1 Maksupetturi profiil Eesti ettevõtetes	33
3.2 Uuringu meetodika ja uurimusküsimused	36
3.3 Uuringu tulemused.....	40
3.3.1 Kirjeldav statistika	40
3.3.2 Diskriminantanalüüs	48
3.4 Arutelu ja järeldused	55
KOKKUVÕTE	59
SUMMARY	61
VIIDATUD ALLIKAD	63
LISAD	68
Lisa 1. Ankeetküsimustik.	68
Lisa 2. Ankeetküsimustiku küsimuste jagunemine.....	78

ABSTRAKT

Töö pealkiri on: Maksukuulekuse mõjutegurite tajumine Eesti ettevõtetes. Miks on varjatud töötasu maksmine enamlevinud väikestes ettevõtetes?

Erinevates riikides läbiviidud uuringute kohaselt on varjatud töötasu maksmine enamlevinud väikestes kuni 19 töötajaga ettevõtetes. Erinevalt varasematest uuringutest on antud magistritöös küsitatud varjatud töötasu saajate asemel ettevõtete omanikke ja juhatajad. Autorile ei ole teada, et Eestis oleks teostatud sarnast uurimust ettevõtete juhtide ja omanike seas. Magistritöö eesmärgiks oli selgitada, kas väikeste ettevõtete juhid tajuvad tööjõumaksude ja sotsiaalkindlustusmaksutega seotud maksukuulekuse tegureid teisiti kui keskmiste ja suurte ettevõtete juhid ning kuidas on nende arvates mõjunud ümbrikupalkade vastu võitlemiseks loodud töötamise register. Seda järgmiste valdkondade lõikes: tõkestamise tajumine, sotsiaalsete normide ja maksumoraali, õigluse tajumine ning valitsuse tegevus. Viimase korral vaadeldi ka Eestis kehtestatud töötamise registrit. Kokku oli nende valdkondade alla jagatud 15 tunnust.

Püstitatud hüpoteeside kontrollimiseks viidi läbi ankeetküsimustik ettevõtete juhtide ja omanike seas. Kirjeldava statistika, dispersioonanalüüsi ja diskriminantanalüüsi kasutamisel osutusid väikeste ettevõtete eristamisel oluliseks vaid menetlustoimingute õigus, teiste maksumoraali tajumine, maksude eest riigilt tagasi saadavad hüved ning maksude õigluse tajumine võrreldes omasuguste ettevõtetega. Nende tajumine osutus püstitatud hüpoteesidele vastupidiseks. Lisaks tehti läbi sarnane analüüs, kus grupeeriva tunnuseks kasutati ümbrikupalga maksmist ja mittemaksmist ning juurde võeti taustatunnused. Sellisel juhul osutusid olulistest eristatavateks teguriteks: suhtumine ümbrikupalka on positiivsem, juhi ja ettevõtte vanus on noorem ning tajuvad teiste maksumoraali ja maksuameti võimu kõrgemana.

Võtmesõnad: maksukuulekus, maksukuulekuse mõjutegurid, ümbrikupalk, maksumoraal, maksukäitumine, diskriminantanalüüs, maksukuulekuse parandamine, töötamise register

SISSEJUHATUS

Riigi toimimiseks kogub riik maksutuluseid, mille kaudu pakub ta maksumaksjatele hüvesid. Mida suuremad on maksutulud, seda rohkem ning kvaliteetsemaid teenuseid saab maksumaksjatele pakkuda ning seda suuremat heaolu suudetakse kodanikele tagada. Siiski aga erinevatel põhjustel ning erinevate tegurite mõjul üritavad kodanikud maksudest kõrvale hoida. Üheks oluliseks ja levinud maksudest kõrvale hoidmise valdkonnaks on tööjõumaksud ning sotsiaalkindlustusmaksed. Kuna suures osas on need maksud ja maksed sihtotstarbelised ning seotud inimese endaga, siis maksmata maksud jätvavad jälje inimese enda heaolule ja tulevikule. Seda peamiselt tervishoiu, pensioni ning töötuskindlustuse valdkonnas. Kuigi need kõik on inimese enda jaoks hädavajalikud, leidub ikka väga palju ettevõtteid, kes jätvavad töötasult vajalikud ülekanded riigile tegemata.

Varjatud töötasu uuringute järgi (EKI 2011, 2012, 2013; Kriz *et al* 2007, Meriküll, Staehr 2008; Williams 2008, 2009; Putninš, Sauka 2011) maksavad ümbrikupalka Eestis (ja ka paljudes teistes riikides) eelkõige kuni 19 töötajaga ettevõtted ning suurtes ettevõtetes reeglina ümbrikupalkade maksmist ei toimu. Eesti Konjunktuuriinstituudi (2011, 2012, 2013) andmetel jääb riigil tööjõumaksudest ja sotsiaalkindlustusmaksetest pettuste tõttu laekumata hinnanguliselt 115-176 miljonit eurot. Eelneva põhjal tekivad küsimused, kas väikeste ettevõtete juhid tajuvad maksukuulekust mõjutavaid tegureid teisiti kui keskmiste või suurte ettevõtete juhid? Miks nad petavad rohkem kui suurte ettevõtete juhid? Seda teades on võimalik nende tegurite tajumist mõjutada, et suunata paremale maksukuulekusele ning seega suurematele maksutuludele. Teadmine, kuidas maksumaksjad tegureid tajuvad, on üheks vahendiks maksupettuste ennetamiseks, maksupettuste vastu võitlemiseks ning tulemuseks on efektiivsem maksude kogumine.

Magistritöö eesmärgiks on selgitada, kas väikeste ettevõtete juhid tajuvad tööjõumaksudega seotud maksukuulekuse tegureid teisiti kui keskmiste ja suurte ettevõtete juhid ning kuidas on töötamise register ettevõtete arvates saanud hakkama ümbrikupalkadega võitlemisega. Seda järgmiste valdkondade lõikes: tõkestamise tajumine, sotsiaalsete normide ja maksu-moraali ning õigluse tajumine ja valitsuse tegevus.

Magistritöö uudsus põhineb sellel, et varasemad uuringud ei ole küsitlenud ettevõtete juhte ning samuti pole teadaolevalt uuritud mõjutegurite tajumist Eestis. Põhiline osa ümbrikupalkade uuringutest on tehtud küsitledes ümbrikupalkade saajaid. Nii ka Eestis leiduvad

vaid uuringud, mis põhinevad kodanike küsitlemisel mitte ettevõtete juhtide ja omanike andmetel. Meriküll ja Staehr (2008) põhjendavad oma uuringutes indiviidide küsitlemist ettevõtete juhtide asemel sellega, et kui inimesele pakutakse ümbrikupalka, siis tal on võimalus sellest loobuda ning teine töö leida. Samas aga on uuringud näidanud, et reeglina ikkagi otsustavad ümbrikupalga maksmise ettevõtete juhid ning töötajad ei julge sellele ära öelda kartes tööst ilma jääda. Samuti on uuringud näidanud, et ümbrikupalk puudutab just neid, kes on madala haridusega ning ei leiaks formaalses sektoris tööd. Seega on peamine otsustaja ikkagi ettevõtte juht. Seetõttu on magistritöös on küsitletud ettevõtete juhte. Samuti ei ole tehtud uuringut Eestis maksukuulekuse mõjutegurite tajumise kohta.

Magistritöö koosneb kolmest peatükist, millest esimeses antakse ülevaade maksukuulekuse teoreetilistest mudelitest ning mõjuteguritest, teises vaadatakse kolme erinevates riikides rakendatud vahendeid maksupettuste vähendamiseks. Sealhulgas ka töötamise registrit. Seda kõike eelkõige tööjõu maksustamiseks valdkonnas. Kolmandas peatükis püstitatakse uurimusküsimused ning hüpoteesid ja viiakse läbi empiiriline uurimus. Kasutatud küsimustik põhineb Ahmed ja Braithwaite (2005) poolt Austraalias läbi viidud küsimustikul, mida on oluliselt lühendatud ning kohandatud antud uurimusele sobivamaks. Tulemuste analüüsimiseks on kasutatud MS Excel ja STATASmall 13.

Viidatud allikate nimekirja kulub 56 allikat, millest paljud teadusartiklid on leidnud kasutust suurel osal maksukuulekuse alastes uurimustes. Eestit puudutavate varjatud töötasu uuringute autoritest on töös kasutatud K.A Kriz, J. Meriküll, K. Staehr, Eesti Konjunktuuriinstituut, C.C Williams ja V. Buldas uurimusi. Kõikidele kasutatud allikatele on viidatud.

1. MAKSUKUULEKUSE MÕJUTEGURID

Esimeses peatükis vaadeldakse kirjanduses levinud maksukuulekusega seotud mudeleid ning mõjutegureid. Selle alusel valitakse välja enamlevinud mõjutegurid, mille tajumist uuritakse empiirilises osas. Maksudest kõrvalehoidmist vaadeldakse antud magistritöös üldjuhul tööjõuga seotud maksude ja sotsiaalkindlustusmaksete pettuste korral. Suures osas allub see üldise maksukuulekuse teooria alla.

1.1 Tööjõumaksude ja sotsiaalkindlustusmaksete pettuste motiivid ja tagajärjed

Illegaalseks ehk varjatud sissetulekuks nimetatakse erinevates kirjandustes töötasu, mis põhineb produktiivsel tegevusel, kuid ei ole ametivõimudele maksustamiseks ja sotsiaalkindlustusmaksete kohustuse täitmiseks deklareeritud ning seega jäetakse seaduses ette nähtud maksukohustused täitmata (Williams 2008; EKI 2011, 2012, 2013). Eestis on levinud varjatud töötasu nimetamine ümbrikupalgaks. Mujal maailmas kasutatakse seda mõistet vähe.

Pettuse kolmnurga põhjal peab pettuse toimepanekuks olema nii tahe, võimalus kui ka motivatsioon või nende tajumine. Kui üks nendest puudub, siis pettust ellu ei viida. Tööjõumaksude ja sotsiaalkindlustusmaksete pettuses on seotud osapooled tööandja, töötaja ning valitsus. Maksupettus toimub töötaja ning tööandja vahelise kokkuleppe põhjal. Seda otsust mõjutab valitsuse tegevus. Seega peab varjatud töötasu maksmiseks olema võimalus, kas siis riigipoolse leebe suhtumise tõttu ja/või sularaha suure voolavuse tõttu. Samuti tööandja ja töötaja tahe ning motivatsioon.

Vahet tuleb teha maksudest kõrvale hoidmisel ehk maksupettusel (ing. k. *tax evasion*) ning maksustamise vältimisel (ing. k. *tax avoidance*). Siiski kirjanduses paljud autorid vaatlevad neid kahte koos, sest neil on mitmeid sarnaseid tunnuseid ning põhjuseid (Edwards *et al* 2013). Maksudest kõrvale hoidmine ehk maksupettus on toimunud juhul, kui maksud jäävad maksmata pettuse tõttu. Näiteks varjatakse tulusid, vormistatakse fiktiivsed tehingud, ei tasuta töötajate palkadelt tööjõumaksusid jne. Maksustamise vältimise korral valitakse küll seadustega kooskõlas olev teguviis, kuid kuna kõik seadused ei ole ideaalsed ning sisaldavad seaduseauke, siis annab neid enda kasuks ära kasutada. Tõesti, lubatud on mitme alternatiivi korral valida selline käitumine, millele järgnevad madalamad maksud, kuid siiski on sageli selline

teguviis eetiliselts küsitav ning ei ole vastavuses seaduse mõttega. Üheks selliseks näiteks on Eestis nn dividendipalk, mille korral juhataja-omanik maksab omale töötasu vaid miinimumpalga ulatuses ning ülejäänud tulu võtab dividendidena välja. Kui esimese variandi korral on tegemist seadusliku olukorraga, sest töötasu on ettevõtte ja töötaja vaheline kokkulepe, siis teisel juhul on olemas juba kohtuprotsessid, millega sellie skeemi seaduslikkus on kahtluse alla seatud (Riidas 2015). Hetkel oodatakse kohtulahendeid, et siis hakata selliste ettevõtete vastu järjest võitlema. Seega moraalsest küljest vaadatuna neil kahel vahet ei teegi.

Töötasult tuleb tasuda erinevaid maksusid. Peamiselt tulumaks töötasult ning sotsiaalkindlustusmaksid, mis tagavad teatud hüved. Kuigi kirjanduses kasutatakse nii „sotsiaalkindlustusmaksude“ kui ka „sotsiaalkindlustusmaksete“ mõistet, siis magistritöös lähtume üldiselt mõistest „sotsiaalkindlustusmaksed“. Seda põhjusel, et maksud on riigi funktsioneerimise aluseks, kuid sageli on töötasult lisaks maksudele vaja maksta ka näiteks töötuskindlustusmaksid ning kogumispensionimakseid. Samuti eeldame, et kuigi töötasudelt maksude kogumise kohustus on riigiti erinev, on antud töös eeldatud, et tööandja kohustus on maksud ning sotsiaalkindlustusmaksed töötasult kokku koguda ja see riigile edastada. Samasugune süsteem on ka Eestis.

Tööjõuga seotud maksude ja maksete pettused ning maksustamise vältimine võivad toimuda erinevatel viisidel:

- Ei registreerita töötajaid (ei registreerita mõnda töötajat või ühtegi).
- Lepingu vorm ei vasta töölepinguseadusega kaetud nõuetele. Töötajatega sõlmitakse lepinguid, mis ei allu töölepingu reeglitele.
- Ei maksta palgaga seotud maksusid ning sotsiaalkindlustusmaksid töötajate eest.
- Töötasu makstakse osaliselt seaduslikult ning osaliselt illegaalselt ning seega tasutakse ka maksud osaliselt.
- Ettevõtte omanikud võtavad osaliselt või täielikult tulu välja dividendidena, mis kuulub vähem maksustamisele ning näitavad töötasu väiksemana või ei deklareeri töötasu üldse.

Igal illegaalsel tegevusel on põhjused. Tööjõumaksude ja sotsiaalkindlustusmaksete korral on leitud järgmised motiivid (Schneider 2003; Schneider *et al* 2000; Andreoni *et al* 1998; Kim 2005; Woolfson 2007; Williams 2012):

- Mitte maksta töötasult sotsiaalkindlustusmaksid ja tulumaksu. Sellega saavutatakse kulude kokkuhoid.

- Annab võimaluse petta ka teiste maksudega: käibemaks, aktsiisid, keskkonnatasud.
- Ettevõtted saavad lisaks maksudele vältida ka töötajaid kaitsvaid seadusi (töökaitse-seadus, tervisekaitse, töökeskkond).
- Kui on levinud korrupsioon, siis võivad ettevõtted varjata töötajaid, et kaitsa end võimude eest.
- Töötaja ei leia tööd ametlikus sektoris või ei leia seda piisava tasu eest.
- Maksumäärad on liiga kõrged.
- Kulutuste ning kasumi alandamine ning paindlikuma tootmise saavutamine.
- Paindlikum tööaeg.
- Töötaja hirm tööst ilma jääda.

Putninš ja Sauka (2011) uurimuse järgi Eesti ettevõtete peamised tööjõumaksete pettuses osalemise põhjused on järgmised: kõrged maksumäärad, kasumi kasvatamine ja isiklik kasu, finantsilised raskused.

Sageli töötajad ise pole pettustega kursis, sest paljudes riikides koguvad maksud ning teevad sotsiaalkindlustumakseid töötajate eest tööandjad. Tonini (2011) sõnul tööjõumaksete pettuste vaagimisel peab vaatlema nii tööandjat kui ka töötajat. Enamjaolt otsustavad töötasu maksmise vormi tööandjad ise (Woolfson 2007).

Erinevate pettuse motiivide korral ei mõelda sellele, millised võivad olla maksmata maksude tagajärjed. Maksmata maksud jätavad jälje majandusele ning riigi heaolule. Seega ka petturile endale. Mida suuremad on maksutulud, mida riik suudab kokku koguda, seda rohkem suudab ta ka kodanikele vastu pakkuda. Kuigi negatiivseid tagajärgi on palju, leidub ka selliseid tagajärgi, mida võib lugeda positiivseks või mingil määral õigustatuks. On leitud kahel juhul, millal võiks olla tööjõult maksupettused õigustatud. Üheks selliseks on vaestes maapiirkondades väga vaeste üksikisikute töötasu korral (Kim 2005; Kritz 2007; Schneider 2002, Renooy *et al* 2004, Woolfson 2007). Sellisel juhul on ümbrikupalk neile päästerõngaks ning siis on ka riigi kulud nende toetamiseks väiksemad. Siia kuuluvad väga vaesed inimesed, kes ei vasta tööjõuturu nõudmistele ning ametlikus sektoris tööd ei leia. Selline sektor on näiteks põllumajandus. Seetõttu ongi mõned autorid jätnud maksupettuste uurimustes välja põllumajanduse sektori (Schneider 2002; Renooy 2004; Woolfson 2007). Arenguriikides on antud soovitusi teha väga vaestele elanikele sotsiaalkindlustuse omamine vabatahtlikuks (Bailey, Turner 2001). Teiseks selliseks valdkonnaks, kus võib olla pettus õigustatud, on väga autoritaarse riigi valitsemise korral, kui on selge, et maksusid ei kasutata nende eesmärgi täit-

miseks, vaid võimu isiklike huvide täitmiseks (Meriküll, Staehr 2008). Sellega välditakse raha valesse taskusse sattumise eest.

Hoolimata mõnest positiivsest näitest, jätvad maksmata tööjõumaksud jälgi negatiivses mõttes. Erinevate riikide majandusi võrreldakse majandusnäitajate põhjal. Selleks leitakse erinevaid näitajaid, vajadusel korrigeeritakse erinevate indeksitega, et riigid oleksid omavahel võrreldavad. Siiski pole olnud kuulda, et arvesse võetakse nende leidmisel ka maksupettusi. Maksupettuste ulatus aga mõjutab riigi kohta tehtavat statistikat. Seega tulemused on kallutatud, kui ei arvestata maksupettuste olemasoluga. Näiteks SKP leidmiselt ning samuti erinevate maksusüsteemide hindamisel tuleb arvesse võtta ka eksisteerivaid maksupettusi. Yitzhaki (1987) and Goerke (2003) leidsid, et suurem progressiivsus pärsib maksupettuste ulatust. Vastupidiselt sellele, uurisid Freire-Serén ja Panadés (2008) tööjõu maksupettuste mõju progressiivse maksu eesmärgile ehk tulude ümberjaotamise mõjule. Jõuti järeldusele, et kui kasutada progressiivse maksusüsteemi mõju hindamisel deklareeritud andmeid, siis saadakse kallutatud tulemused.

Peamine maksmata jätmise mõju on, et riigile ei laeku oodatud tulud. Seega saab riik ka vähem vastu pakkuda. Eesti Konjunktuuriinstituudi (EKI 2011, 2012, 2013) hinnangul jääb igal aastal ümbrikupalkade tõttu riigil saamata 115-176 miljonit eurot. Teiseks suuremaks probleemiks on, et ümbrikupalgad põhjustavad ettevõtluskeskkonna moondumist, sest saavutatakse eelis ausate ettevõtjate seas. Seega võib tulemuseks olla, et ausad ettevõtted pankrotistuvad (EKI 2012).

Töötasu vähem deklareerimise korral makstakse sellega kaasnevat sotsiaalkindlustusmaksid vähem kui peaks. Maksupettused sotsiaalkindlustusmaksete kohustuste täitmata jätmisega on suureks ohuks sotsiaalsele keskkonnale. Tulemuseks on (EKI 2012; Bailey, Turner 2001):

- ebavõrdsuse kasv ühiskonnas (sissetuleku jaotuse erinevus sama valdkonna töötajate korral);
- maksumäärade tõus;
- tööturu aktiivsuse moondumine, millega kaasnevad sotsiaalhoolekandekulutuste moonutus;
- petistest tööandjatel eelis tööturul, sest pakuvad suuremat netosissetulekut kui maksumaksjatest tööpakkujad;

- kui näidata sissetulekut väiksemana, siis saab pakkuda ka vähem avalikke hüvesid.

Kui töötaja eest ei tasuta sotsiaalkindlustusmaksuid, siis on tal puuduv või puudulik sotsiaalne kaitse, mis mõjutab nii tervisekaitset, töötuskindlustust kui ka pensionipõlve. Lisaks on tal raskendatud laenude saamine ja väiksem kaitse tööandaja ees. Meriküll ja Staehr (2008) uuring Balti riikides näitas, et ümbrikupalgast saavad väga tagasihoidliku või üldse mitte kasu need, kelle jaoks ümbrikupalk on pidev. Vaid lühiajalist kasu saavad need, kes aegajalt saavad ümbrikupalka.

Kirjanduses levinud tööjõumaksude uuringutes lähtutakse enamasti indiviidi analüüsimisest või küsitlemisest (Meriküll, Staehr 2008; EKI 2011, 2012, 2013). Väga vähe leidub uurimusi ning kirjandust, kus maksukuulekust või maksupettusi analüüsitakse lähtuvalt ettevõtte otsustest (Putninš, Sauka 2011). Meriküll ja Staehr (2008) väidavad, et kuigi ettevõtted on need, kes ümbrikupalka pakuvad, siis otsus on ikkagi inimese enda teha ning seega otsus petta tuleb ikkagi inimeselt mitte ettevõttelt. Samas on uurimused Eestis näidanud (EKI 2011, 2012, 2013), et ümbrikupalga saajad ei ole sellega rahul ning kardavad keeldumisega tööst ilma jääda. On ju ettevõtte see, kes tegeliku töötasu saajalt (ehk töötajalt) maksud ja maksed kinni pidama ning riigile üle andma peaks. Sageli ei anta seda edasi riigile ning seda tihti ka töötaja enda teadmata. Seega võib ümbrikupalga maksmine toimuda nii töötaja ja tööandja kokkuleppel kui ka töötaja teadmata. Samuti võib olla nii terve töötasu „mustalt“, kui hoopis ka osaliselt ametlikult ning osaliselt ümbrikus. Seega otsustajaks on ikkagi ettevõtte, kas tööjõumaksude suhtes maksupettust teostada või mitte.

1.2 Maksukuulekuse käsitluse standardmudel

Põhiline osa maksupettuste ja maksukuulekuse kirjandusest hõlmab üldist maksukuulekust. Vähem leidub kitsamalt töötasu maksustamisest ning tööjõuga seotud sotsiaalkindlustusmaksude uurimusi ning analüüsi. Rootsis läbiviidud uuring näitas, et erinevaid maksusid ei tohiks maksukuulekuse analüüsimisel koos vaadata, vaid igapähe erinevalt (Hammar *et al* 2009). Põhjuseks see, et iga rakendatud maks on erineva tähtsuse ning populaarsusega ja seetõttu käitatakse iga maksu korral erinevalt.

Teoreetilise raamistiku suhtes võib maksupettusi vaadelda seoses erinevate teooriatega (Buldas *et al*):

- 1) kriminoloogia,
- 2) majandussubjektide kasulikkuse teoriast lähtudes,
- 3) käitumislikud teooriad,
- 4) mänguteooria,
- 5) signaliseerimisteooria.

Viimast on oma uurimuses kasutanud Buldas *et al*, kui üritasid esmakordselt selgitada välja, kas maksupetturist ettevõtted on eristatavad finantstulemi abil. Kõige levinum neist on kasulikkuse teooria. Hüppeline maksukuulekuse ja maksupettuste alaline kirjandus sai alguses Allingham ja Sandmo maksupettuste teoreetilise mudeli artiklist 1972. aastal, mis lähtub kasulikkuse teoriast. Kuigi nende mudel on palju kriitikat saanud, peetakse seda nn teerajajaks maksupettuste kirjandusele (Meriküll, Staehr 2008; Sandmo 2004; Slemrod 1985). James Alm (2012) uuris, mida on viimase 40 aastaga siis rohkem teada saadud alates Allingham ja Sandmo standardmudelist? Järeldus oli lihtne. Kuigi uurimusi maksupettuste kohta on lõputult ning oleme palju uusi teadmisi saanud, on ikkagi puudujäägid teadmistes, kuidas hinnata maksupettuste leviku ulatust, selgitada maksupettusi ja põhinedes kõigile teadmistele, kuidas omada kontrolli maksupettuste üle. On selge, et antud valdkond on tundlik maksumaksjatele ning ausaid ja objektiivseid vastuseid saada on keeruline.

Allingham ja Sandmo maksudest kõrvalehoidmise standardmudeli kohaselt ning vastavalt kasulikkuse teooriale indiviidide otsus maksukohustusi täita või mitte (otsus deklareeritava tulu suuruse kohta), on indiviidi ratsionaalne otsus kasulikkuse või heaolu maksimeerimiseks (Allingham, Sandmo 1972; Gahramanov 2009). Kasulikkuse all mõistetakse ainuüksi materiaalselt sissetulekut. Seejuures võetakse otsuse tegemisel arvesse oodatavat kasulikkust, fikseeritud vahele jäämise tõenäosust ning viimase korral kaasnevat deklareerimata osale määratud fikseeritud trahvimäära suurust. Seega vaadeldakse maksudest kõrvalehoidmist kui portfelli, kus riskantseks varaks on deklareerimata sissetuleku osa (Reinganurm, Wilde 1985, Fugazza, Jacques 2003; Sandmo 2004).

Vaadeldava mudeli põhjal riskikartlikud maksumaksjad maksimeerivad sissetulekust oodatavad kasulikkust, et saada sissetulek, mida nad loodavad saada. Seega makse välditakse seni kuni tasuvus on suurem kui vahele jäämise võimalus ja karistus. Kui läheb "õnneks" ja ei auditeerita, siis on maksumaksja selgelt paremas olukorras, kui siis, kui maksuhaldur otsustab teda auditeerida. Mudeli koostamisel eeldatakse, et inimene on riskitundlik ning petetud osale rakendatav trahvimäär on rahaline ning fikseeritud. (Sandmo, Allingham 1972)

Otsus maksupettuse teostamiseks toimub määramatuse atmosfääris, sest pettusele ei järgne tingimata karistus, kuna ei pruugi vahele jääda. Otsustaja käitumine põhineb Neumann-Morgensterni kardinaalse kasulikkusefunktsioonile. Eeldatakse, et marginaalne kasulikkus on kõikjal positiivne ja selgelt vähenev, seega inimene on riskikartlik. Tegelik sissetulek on eksogeenselt antud ning teada vaid maksumaksjale endale mitte maksuhaldurile. Maks on määratud deklareeritud sissetulekule konstantse määraga. Viimane on maksumaksja otsustatud muutuja. Siiski mingi tõenäosusega võidakse maksumaksjat maksuhalduri poolt auditeerida, kes siis tuvastab tegeliku sissetuleku. Seega peab maksumaksja maksma tagantjärele maksud ka deklareerimata summalt ning lisaks veel ka trahvi, mille määr on maksumäärast kõrgem. Vahele jäämise tõenäosus on vaadatud eksogeensena, s.t. vahele jäämise tõenäosus ei sõltu deklareeritud sissetuleku suurusest.

Kokkuvõttes võib mudeli kirja panna järgnevalt. Maksumaksja valib deklareeritava summa selliselt, et maksimeerida oma oodatavat kasulikkust $E(U)$:

$$E(U) = (1 - p)U(W - \theta X) + pU(W - \theta X - \pi(W - X)),$$

kus

$E(U)$ – oodatav kasulikkus,

U – kasulikkus,

p – vahele jäämise tõenäosus,

W – tegelik töötasu,

X – deklareeritav töötasu,

θ – kehtestatud konstantne maksumäär deklareeritud sissetulekule,

π – trahvimäär deklareerimata osale.

Antud mudeli kohta on tehtud järgmised järeldused (Allingham, Sandmo 1972; Sandmo 2004; Gahramov 2009):

- 1) mida väiksem on vahele jäämise tõenäosus, seda suurem peaks olema trahv, et ei kaotaks maksutulust;
- 2) mida kõrgem on maksumäär, seda suurem on maksukuulekus;
- 3) maksumäära tõustes eksisteerib nii asendus kui ka sissetulekuefekt:
  - a) asendusefekt suurendab pettust, sest marginaalne kasu maksumäära tõustes samuti tõuseb;
  - b) sissetuleku efekt vähendab pettust, sest kõrgema maksumääraga kaasneva halvem olukord vähendab riski võtmist.

Yitzhaki (1974) tõi välja, et kui trahvimäär ei määrataks petetud sissetuleku osale, vaid hoopis maksmata jäänud maksudele, siis asendusefekt puudub. Asendusefekt Allingham ja Sandmo mudelis esineb, sest trahvimäär on fikseeritud isegi siis, kui maksumäär tõuseb (*Ibid.*). Yitzhaki (*Ibid.*) tulemusel, kui maksumäär tõuseb, siis maksukuulekus paraneb.

Allingham ja Sandmo standardmudel on saanud palju, kuid nad on artiklis ise öelnud, et nad uurisid vaid mõnda aspekti, mis on maksupettuste aluseks ning nende uuritud mudel on pigem erijuhtum. Siiski mudel viib mõningate maksupettustega seotud probleemide struktuuri juurde, mida peaks lähemalt uurima.

1.3 Maksudest kõrvale hoidmist mõjutavad tegurid empiirilistes uuringutes

Tööjõumaksetest kõrvale hoidmise korral on hõivatud kolm osapoolt: tööandja, töötaja ja valitsus. Kokkuvõttes võib jagada põhjused pettusteks järgmisteks rühmadeks (Bailey; Turner 2001):

- 1) põhjused, mis mõjutavad töötajate soovi mitte maksta;
- 2) vastumeelsus maksuhaldurile mittemaksmistest teatamisele;
- 3) tööandjate motivatsiooni mõjutavad põhjused;
- 4) valitsuse suhtumine maksupettustesse.

Maksukuulekust ja maksupettusi uurides on lähenetud neile kirjanduses kahest erinevast küljest (*Ibid.*): a) objektiivsed tegurid ja b) objektiivsete tegurite tajumine ning maksu-moraal.

Objektiivsed tegurid on näiteks maksumäär, trahvimäär, ettevõtte spetsiifilised karakteristikud, vahele jäämise tõenäosus, maksusüsteem jne. Siiski on uurimused näidanud (Bailey, Turner 2001; Dhimi, al-Nowaihi 2006), et ainult objektiivsetest teguritest ei piisa, vaid oleneb ka sellest, kuidas neid tegureid tajutakse. Näiteks võib tuua pettusega vahele jäämise tõenäosuse. Indiviid arvatavasti ei tea täpselt, kui suur see tõenäosus on, vaid ta tajub, kui suur see olla võiks ning käitub vastavalt sellele. Kuidas aga inimese käitumine erinevate tegurite ja nende tajumise korral muutub, on andnud erinevate empiiriliste uuringute korral erinevaid tulemusi.

Andreoni (1998) uuring kõrgema sissetulekuga riigis näitas, et kõrgem sissetulek viib suurema pettuseni. Sagedasem ja intensiivsem auditeerimine ja kõrgemad trahvimäärad viivad

tavaliselt väikema pettuseni. Viimane Andreoni (*Ibid.*) tulemus vastab Sandmo ja Allingham (1972) mudelile ning samale tulemusele jõudsid ka Fugazza ja Jacques (2003). Samas aga on see efekt väike. Sotsiaalsed normid, mis toetavad seadusi ning maksusüsteemi õiglase olemise tajumine ja hästi toimiv valitsus, viivad väiksema maksupettuseni. Samuti leidis Andreoni (*Ibid.*), et taustatunnused sugu, rass, haridus ja perekondlikud sidemed on olulised maksupettuste avastamiseks. Riski tajumine ja tajumised on suure tõenäosusega omakorda seotud vanuse, soo, rassi ja haridusega ning ka töökoha ja residentsusega (*ibid.*). Fugazza ja Jacques (2003) tulemused näitasid, et maksude ja sotsiaalkindlustusmaksete koormuse tõus tõstab mitteametlikus sektoris töötamist. Viimane ei vasta Sandmo ja Allingham (1972) Standardmudelile, sest selle järgi oodatava suurema trahvi ja viivise hirmus inimeste maksukuulekus paraneb. Lisaks väitsid Fugazza ja Jacques (2003), et illegaalne sektor sõltub üldisest majanduskeskkonna olemusest (maksude väljanõudmine, sotsiaalsüsteem jne.) ning selles olevatest institutsioonidest. Näiteks tõid nad Itaalia, kus on kehvem sotsiaalsüsteem ja karmimad maksud ning nõrgem sissenõudmine, on suurem mitteametlik sektor kui Canadas, kus madalamad maksud ning parem sotsiaalsüsteem. Üldiselt nad ei pooldagi liigselt intensiivset auditeerimist ja kontrolli, vaid nende väitel on parimaks maksude kogumise meetodiks ametlikus sektoris töötamise motivatsiooni suurendamine. Inimestel on alati võimalik maksudega petta, kuid suur osa ikkagi maksab. Seega on tal soov ja sisemine motivatsioon seda teha. Järelikult peaksid poliitikud erinevate poliitikate välja töötamisel arvesse võtma nii ametlikku kui ka mitteametlikku tööturgu, et ei tehtaks valesid otsuseid ning seni mitteametlikus sektoris tegutsevad ettevõtte ja inividid oleksid motiveeritud üle tulema ametlikku sektorisse. Selleks tuleb mõista, mis inividide ja ettevõtete omanike käitumist mõjutab.

Empiirilisel läbi viidud ning eksperimentaalsed katsed on näidanud, et suurim kriitika Allingham ja Sandmo (1972) standardmudelile on, et riikides, kus maksupettuste tõkestamine on madal, on maksupettusi tegelikult vähem kui antud mudeli järgi peaks olema (Dell'Anno 2009). Samuti on inimestel võimalus makse vältida, kuid nad siiski maksavad. Maksumoraal ning sotsiaalsed normid on üks valdkond, mis võib seda selgitada. Cullis ja Lewis (1997) toovad välja küsimused, millele sotsiaalteadused saavad seose maksukuulekusega vastata:

- 1) Millised maksude omadused ajendavad maksekuulekusele või pettusele?
- 2) Kui olulised on maksupettuste võimalused maksuõigusnormides?
- 3) Millised maksumaksjate karakteristikud mõjutavad?
- 4) Millised on maksumaksja arusaamad maksukulude õiglusest?

5) Millised on maksupettuste majanduslikud tagajärjed?

6) Millise on maksupettuste tagajärjed võrdsusele?

Eespool (vt. alapeatükki 1.3) sai öeldud, et maksukuulekuse otsus ei olene ainult objektiivsetest teguritest, vaid olulised on ka indiviidi suhtumised, arusaamad, levinud normidel, seaduste mõistmine jne. Selle kõik on erinevad autorid kokku võtnud erinevate mõistetega: maksumoraal, maksueetika, maksureeglid, psühholoogiline kulu, sotsiaalne stigma, reputatsioonikulu jne. Magistritöös vaadatakse seda kui maksumoraali.

Maksumoraali on defineeritud kui sisemine soov makse maksta (Dell'Anno 2009; Torgler 2003; Ahmed, Braithwaite 2005). Dell'Anno (2009) sõnul on maksumoraal sõltuvas maksu maksja sisemise suhtumisega aususesse ning sotsiaalsesse häbitundes. See suhtumine on omakorda mõjutatud tajutud maksumoraali ulatusega ning poliitikute tegevuse tajumine, kuidas nad vastutavad makroökonomilise keskkonna eest (inflatsioon, töötuse määr jne) ning vastutavad kodanike ees. Ahmed ja Braithwaite (2005) kohaselt sisemine motivatsioon võib tulla sellest, et tahetakse olla korralik kodanik ja soov panustada ühise heaolu nimel või soov jagada olemasolevat sellega, kellel seda ei ole ning seega tagada elementaarsete vajaduste rahuldamine ning õiguste kaitse ka kõige nõrgematele.

Varasemad uuringud on näidanud, et maksu maksjad süstemaatiliselt kohandavad maksupettuste ulatust vastavalt nende rahulolule avaliku korra, otsuste tegemise protsessi ja võimudega suhte kvaliteedi osas (Dell'Anno 2009). Majanduspsühholoogia ja eksperimentaalmajandus kinnitavad, et majandussüsteemi õigluse tajumine mõjutab oluliselt ka maksupettuste osas käitumist (*Ibid.*). Seega on maksumoraalil maksukuulekusele mõju nii mikroökonomika kui ka makroökonomika tasemel. Mikroökonomika tasemel selgitab maksumoraal, miks inimeste maksukuulekus on suurem kui peaks olema standardmudeli järgi. Kuna maksumoraal kujuneb ajalooliste ja kulutuuriliste faktorite najal, siis on selgitatav maksupettuste püsivus makroökonomilisel tasemel (*Ibid.*). Näiteks lätlastel on Balti riikidest kõige enam levinud ümbrikupalgad (Putninš, Sauka 2011; Meriküll, Staehr 2008), siis võiks arvata, et nad on ka maksupettuste suhtes tolerantsemad kui teised Balti riigid. Putninš ja Sauka (2011) uuring aga näitas vastupidist tulemust. Lätlased ei ole üldse tolerantsemad maksupettuste ja altkäemaksude suhtes, järgnevad eestlased ning kõige tolerantsemad on leedulased. Seejuures leedukatel on uurimuse järgi just kõige madalam ümbrikupalgade levik (Putninš, Sauka 2011). Siit võiks järeldada, et ei saa kindlalt öelda, et suhtumisest maksupettustesse ja normidel ühiskonnas on mõju varimajandusele või need oleks aluseks varimajanduse ulatusele. Ka

valitsus ning erinevad institutsioonid saavad inimeste maksukuulekust suunata. Näiteks mõjutada vahele jäämise tõenäosust või suurendada/vähendada maksu- ja trahvimäärasid. Williams (2012) on võrrelnud kahte vastandlikku vaadet seoses ümbrikupalkade levikuga ja riigi sekkumisega:

1. **Neoliberaalne vaade:** illegaalsed palgad on levinud kõrgete maksude ning liigse reguleerimise ja riigi sekkumise tõttu vabaturu valdkonda. Lahenduseks on maksude alandamine, deregulatsioon ning riigi sekkumise minimeerimine. Järelikult sellest vaatenurgast vaadatuna, on illegaalsed palgad levinud riikides, kus on kõrged maksud ning riigi tugev sekkumine.

2. **Sotsiaaldemokraatlik vaade:** Illegaalsed palgad on tööjõuturu alareguleerimise ning riigi puuduliku sekkumise ning puuduliku sotsiaalkindlustussüsteemi tulemus. Lahenduseks oleks riigi suurem sekkumine tööjõuturule. Seega nende arvates on illegaalsed palgad levinud pigem riikides, kus riik sekkub tööjõuturule ning sotsiaalsüsteemidesse vähe ning on puudulik regulatsioon.

Uusliberaalsetes riikides, kus riigi sekkumine on väiksem, on ümbrikupalgad rohkem levinud kui heaolu kapitalistlikes riikides, kus riigi sekkumine suurem nii töö kui ka heaolu valdkondades (Williams 2012). OECD riikides on eesmärk mitteametliku sektoriga võidelda ning valik on kahe meetodi vahel (Fugazza, Jacques 2003):

- kas intensiivistada auditeid ja/või suurendada trahve või
- vähendada maksukoormust.

Fugazza ja Jacques (2003) uurimus näitas, et need meetodid ei ole kõige efektiivsemad. Hoopis töötutoetuste suurendamine oleks suuremaks abiks. See viib üldise töötuse määra alanemiseni ning heaolu kasvule, mis samas suurendab rahulolu valitsusega. Putninš ja Sauka (2011) tulemused näitasid, et rahuolu maksusüsteemi ja valitsusega on negatiivses seoses ettevõtte osalemisega varimajanduses. See selgitab ka seda, miks on Lätis varimajandus oluliselt suurem kui Eestis. Näiteks Putninš ja Sauka (*Ibid.*) analüüsi tulemusel eestlased on maksusüsteemi ja valitsuse tegevuse rohkem rahul kui lätlased. 66,8% eestlastest oli rahul või väga rahul maksuameti tegevusega. Leiti, et varimajandus on kõige tugevamalt seotud rahulolematusega äriõigusloomega, seejärel maksuameti ja valitsuse maksupoliitikaga ning lõpuks valitsuse toetus ettevõtjatele. C.C. Williams (2012) jõudis Kesk- ja Ida-Euroopa riike analüüsides järeldusele, et ümbrikupalgad korreleeruvad pigem töö ja heaolu alareguleerimise kui ülereguleerimisega. Vaadates ümbrikupalkade levikut ning riigi kulutuste ulatust

SKP-st sotsiaalsete hüvede tagamiseks (jättes välja vanema ea hüvised), siis on väga tugev positiivne korrelatsioon. Seega neoliberaalide vaatele vastupidises suunas. Mida rohkem kulutatakse sotsiaalhüvedele, seda vähem on ümbrikupalkasid. Kokkuvõttes C.C Williamsi (*Ibid.*) uuringust, et riigi suurem sekkumine ei vii ümbrikupalkade levimiseni, vaid vähendamiseni. Seega liberaalide soovitusel maksude alandamiseks, dereguleerimiseks ja riigi sekkumise vähendamiseks võib olukorda hoopis hullemaks muuta.

Putninš ja Sauka (2011) uuringu tulemusena Balti riikides, on peamiseks varimajanduse põhjustajaks ettevõtjate rahulolematuse valitsuse ja maksusüsteemiga. Nad leidsid, et kõige laiaulatuslikum varimajanduses osalemine on noortes ja ehitusega seotud ettevõtetes. See kinnitas varasemates uuringutes leitud fakti, et maksupettusi kasutatakse konkurentsi jõudmise saavutamiseks.

Hammr, Jagers ja Nodblom (2009) leidsid, et poliitikute mitteusaldamine viib maksupettusteni, eriti ümberjaotamise ja fiskaalsetel eesmärkidel korjatud maksude osas. Uuringud on näidanud, et kui inimesed tajuvad, et ka kaaskodanikud maksavad makse, siis teevad seda ka nemad. Sarnaselt, kui tajutakse, et kaaskodanikud hoiavad maksudest eemale, siis mõjutab see ka negatiivselt soovi makse maksta. Seega maksupettuste tajumisel on suur osa maksulaekumistele. Hammr, Jagers ja Nodblom (*Ibid.*) uuring Rootsi näitel näitas, et nende hulgas, kes ei usalda poliitikut, oli kaks korda suurem tajumine, et maksudega petetakse: töjõumaksud, ettevõtte tulumaksud, kinnivara maksud, kingituste maksud, ja omandimaksud võrreldes nendega, kes poliitikut usaldasid. Erinevad maksud on erineva populaarsusega ning maksupettuste võimalusega. Ülekohtusena tajutud maksud võivad tunduda õige mitte maksta. Ehk siis on maksupettused seotud sotsiaalsete normidega (*Ibid.*).

Teades rahulolematust maksusüsteemi ja valitsusega, siis on muutuste teel võimalik suunata maksukohustuste täitmisele, näiteks muutes maksusüsteemi paindlikumaks ning läbipaistvamaks (palju makse kogutud, kuhu kulutatud). Antud tulemused annavad vihjeid valitsustele, kuidas suurendada maksutulust ning tuua ettevõtted varimajandusest välja. (Putninš, Sauka 2011) Demokraatlikes arenenud riikides on mindud seda teed, et on maksuhalduri poolt on hakatud suurendama koostööd ettevõtjatega ning parandada pakutavaid teenuseid, et ennetada kõrvalkaldeid maksukuulekusest (Ahmed, Braithwaite 2005). See peaks suurendama usaldust ning süsteemi läbipaistvust.

Selleks, et vähendada ebavõrdsust riigis, on võimalik kasutada erinevaid maksusüsteeme. Maksude tasumine oleneb ka sellest, kui populaarsed nad on, kui õiglased nad tunduvad olema (Hammar, Jagers ja Nordblom 2009)

Maksupettuste uurimisel kasutatakse lihtsuse huvides sageli proportsionaalset maksusüsteemi. Väga paljudes riikides on aga progressiivne maksusüsteem. Progressiivse maksu üheks eesmärgiks on jõukuse ümberjaotamine ja ebavõrdsuse vähendamine. Progressiivse maksumäära korral sissetuleku kasvades keskmine maksumäär tõuseb. Vastavalt Lorenzi kriteeriumile sellisel juhul maksujärgne tulu on ühtlasemalt jaotunud (Freire-Serén, Panadés 2008). Seega võiks siin teha järelduse Allingham ja Sandmo (1972) standardmudeli järgi, et kõrgemalt maksustatud ja suurema sissetulekuga petavad vähem ning kuna sissetulekud on ühtlustunud ning ebavõrdsus vähenenud, siis maksupettuste ulatus ka väheneb. Teisest küljest on uuringud aga saanud vastupidise tulemuse, kus maksumäära tõustes ka pettuste ulatus kasvab (Fugazza, Jacques 2003). Uuringute põhjal on ülekaalu jäänud viimane variant.

Yitzhaki (1987) and Goerke (2003) leidsid, et suurem progressiivsus pärsib maksupettuste ulatust. Freire-Serén ja Panadés (2008) uurisid tööjõu maksupettuste mõju progressiivse maksu eesmärgile ehk tulude ümberjaotamise mõjule. Nad näitasid, et deklareeritud neto sissetulekud maksupettuste olemasolul on vähem võrdselt jaotunud kui neto sissetulekud, kus ei esine maksupettusi. Samamoodi, proportsionaalse maksusüsteemi korral Allingham ja Sandmo (1972) mudelile põhinedes, maksueelne tegelik sissetulek on ühtlasemalt jaotunud kui maksueelne deklareeritud sissetulek. Siiski on olemas tingimused, mille korral tegelik sissetulek on veelgi enam ebaühtlasemalt jaotunud kui deklareeritud sissetulek. Seda juhul kui heaolufunktsioon kujutab konstantset suhtelist riskikartlikkust. (Pearsson, Wissén 1984).

Schneider ja Neck'i (1993) empiiriline uurimus näitas, et maksusüsteemi keerukuse ja varimajanduse ulatuse vahel on negatiivne seos. Seega, mida keerulisemana maksusüsteemi tajutakse, seda väiksem on varimajanduse ulatus. Siit võib järeldada, et varimajanduse vähendamiseks ei piisa vaid maksumäära vähendamisest.

Lisaks maksusüsteemile on olemusele, on oluliseks maksukäitumiseks teguriks kirjanduses välja toodud maksukoormus. C.C Williams (2012) uuris maksukoormuse mõju Kesk- ja Ida-Euroopas Eurobarometer 2007. aasta uurimuse alusel. Ta tegi järelduse, et ümbrikupalkade ulatus ei suurene kui tõuseb töötasudega seotud maksukoormus. Hoopis vastupidi, mida kõrgem koormus, seda vähem toimub ümbrikupalkade maksmist. Seega

maksude alandamine ei ole lahendus. Samuti ei leitud maksutulu (kui osakaal SKP-st) ja ümbrikupalkade vahel seost. Sama kehtib ka sotsiaalkindlustusmaksete osas. Eurobarometer 2007. aasta uurimuse järgi Ida-Euroopas makstakse rohkem illegaalset palka regulaarsete töötundide eest, kuid Mandri- ja Põhja-Euroopas makstakse illegaalset palka pigem lisatöö ja ületunnitöö eest (Williams 2008). Seega, arvestades arutelusid maksupoliitika osas ei saa välja jätta maksudest kõrvalehoidmise efekti, sest ka progressiivse maksusüsteemi tulude ümberjaotamise mõju ei saa hinnata ilma maksudest kõrvale hiilimiseta ning maksupettuste ulatust arvestamata ei saa teha õigeid otsuseid.

Üheks valdkonnaks, mida kirjandus on maksukuulekuse mõjutegurite kirjanduses vaid vähesel määral kajastanud, on maksude haldamise kulud. Seda nii maksumaksja, ettevõtte kui ka maksuhalduri poolt vaadates. Maksude haldamine maksuameti poolt on kulukas: maksukohustuste hindamine, deklaratsioonide analüüsimine, petturite eristamine ausatest jne. Samas ka maksumaksja kulutab: seadustega kursis olemine (seaduste lugemine, koolitustel käimine jne), raamatupidamise korraldamine, süsteemide seadusega vastavusse viimine. Oluline on tähele panna, et ettevõtted on sageli need, kes korjavad riigi eest ise maksud kokku ning edastavad riigile. Eelnevast Sandmo (2004) järeldab, et maksukuulekas olemisele on sellel mõju. Maksude haldamise kulu peab olema võimalikult madal. See on teada juba vähemalt Adam Smithi ajast (*Ibid.*). Samuti on liiga vähe räägitud optimaalse maksustamise korral maksupettuste mõjust optimaalsele maksustamisele, kuid see mõju on oluline (Sandmo 2004; Freire-Serén, Panadés 2008). Otsus asutada oma ettevõtte, tegutseda füüsilisest isikust ettevõtjana või asuda palgatööl, võib olla mõjutatud maksude haldamise kulust ning maksupettuste ning maksustamise vältimise võimalustest (Sandmo 2004). Siiski mõjuvat olulist seost elukutse valiku ning maksude vältimise võimaluse vahel leitud ei ole (Parker 2003).

Kui eelnevalt oli juttu maksusüsteemist ning maksukoormusest, siis paljudes riikides on kehtestatud piirangud miinimumpalgale. Mitmed autorid on uurinud miinimumpalga mõju maksukuulekusele. Tonin (2011) näitas, et miinimumpalga kehtestamisega mõnede agentide korral kutsub see esile maksukohustuste parema täitmise ehk siis vähendab nende kasutatavat tulu ehk netosissetulekut. Williamsi (2008) sõnul miinimumpalga kehtestamise või tõstmisega loodetakse, et ei toimu liikumist ametlikult palgalt mitteametlikule, kuid tegelikkuses on tema andmetel olnud siiski ootustele vastupidine lüke. Põhjuseks on see, et miinimumpalk on võetud aluseks, mida deklareerida ning ülejäänud makstakse ikkagi „mustalt“ (Williams 2008;

Elek *et al* 2011). Seega, kui miinimumpalka tõsta, siis peaks vähenema palgast see osa, mis on seni makstud mustalt, sest suure tõenäosusega jääb deklareerimise aluseks see uus kõrgem miinimumpalk, kuid töötaja jaoks palka ei tõsteta. Võibolla isegi vähendatakse, sest makse tuleb ju rohkem tasuda, aga tööandja tööjõukulused tõsta ei taha. Tonin (2011) tõi välja, et 2006. aastal Ungaris vähemalt pooled miinimumpalga saajatest teenis tegelikult rohkem, aga miinimumpalka ületavat osa lihtsalt ei deklareerita. Peamiselt mõjutab miinimumpalk kõige madalama produktiivsusega töötajaid, sest kõrgema produktiivsusega töötajatele tuleb niikuinii deklareerida rohkem kui miinimumpalk (*Ibid.*). Töötajad, kelle tootlikkus on madalam kui miinimumpalk, saavad seega töötada ainult mustalt või siis ei osale tööturul. Miinimumpalga mõju maksukuulekusele oleneb ka maksuhalduri suhtumisest ja tegevusest. Kui maksuametil on madal efektiivsus, siis miinimumpalgal efekt puudub, sest töötajad jätkavad mustal turul. Seega kokkuvõttes Tonini (2011) arvates on miinimumpalk ümbrikupalkadega võitlemisel ebaefektiivne vahend, sest mõjutab see ainult kõige madalama sissetulekuga isikuid, kelle sissetulek võib miinimumpalga nõudel tegelikult veelgi väheneda vastavate maksude arvelt. Seega, kui miinimumpalga kehtestamise või muutmise üritatakse kaitsta kõige vaesemaid, siis võib sellel olla vastupidine mõju. Samuti Putninš ja Sauka (2011) ei leidnud miinimumpalga ja maksupettuste vahel olulist seost. Lisaks miinimumpalga mõjule püüdsid Putninš ja Sauka (*Ibid.*) leida seost keskmise palga või muutustega ettevõtte kasumis, aga ka sellisel korral seost ei leitud.

Allingham ja Sandmo (1972) mudelis eeldatakse, et pettuse kasvades vahele jäämise tõenäosus kasvab. Aga kuidas indiviid enda jaoks selle tõenäosuse selgeks teeb? Selleks võib olla teiste maksumaksjate jälgimine, mis näitab, kui paljud ei jää vahele ja kui paljud jäävad.

Sandmo (2004) toob välja kaks selgitust:

- Subjektiivset vahele jäämist võib kujutada funktsioonina enda poolt tehtud pettustest ja lisades teiste poolt läbi viidava pettuse tajumise. Oletame, et teiste poolt läbi viidava pettuse tajumine suureneb, siis enda oma sellega võrreldes väheneb ning indiviid otsustab rohkem petta. Teised jällegi tajuvad, et tema petab rohkem ning siis nad omakorda petavad rohkem.
- Sotsiaalse südametunnistuse tõttu tuntakse pettuse korral ebamugavust ehk siis pettusest saadav kasulikkus väheneb. Aga see ebamugavus on väiksem, kui näeb, et ka teised petavad. Kui aga tajub, et teised on rohkem petma hakanud, siis ka tema võib otsustada petta rohkem. Viimane omakorda soodustab teiste poolt pettust.

Näiteks võib inimene tajuda teiste suuremat pettuse levikud, kui avalikustatakse võlgased televisioonis. Võib tunduda, et kõik petavad. Seega tasub mõelda, kas maksuametil ikka on mõttekas avalikustada võlgased meedias? Võlglaste avalikustamist on maksukuulekuse parandamiseks pakkunud Bailey ja Turner (2001), et suurendada reputatsioonikulu ja sotsiaalset häbitunnet. Samas on nad tunnistanud, et uuringute põhjal võib see hoopis põhjustada pettuste suurenemist.

Sandmo ja Allingham (1972) standardmudeli põhjal on vahele jäämise tõenäosus ja oodatav trahv teinetest asendavad poliitikad: mida suurem tõenäosus vahele jääda, seda madalam trahvimäär, mida vähem tegeletakse maksude väljanõudmisega, seda kõrgem peab olema trahvimäär, et ei kaotataks maksutuludes. Kuna aga auditeerimise kulud on suured, siis kaldutakse eelistama teist varianti. Trahvide tõstmine ei nõua kulusid, kuid sissenõudmise tõhustamine nõuab suuri kulusid. (Fugazza, Jacques 2013) Kuid trahvimäärad ei tohi minna liiga kõrgeks, nad peavad "sobima" olukorraga. Sandmo (2004) leiab, et maksupettused ei peaks olema aluseks ka madalamale maksupiirmäärale, sest seda kehtestades peab arvestama pigem tõhususe ja võrdsuse küsimustega. Serén ja Panadés (2008) väidavad, et vahele jäämise tõenäosus sõltub üksikisiku suhtumisest riski. Tajutava vahelejäämise tõenäosuse ning riski suhtumise najal otsustatakse, kui suur osa sissetulekust petetakse. Sissetuleku vähenedes absoluutne riskikartlikkus väheneb (Serén, Panadés 2008). Relatiivse riskikartlikkuse kohta konsensus puudub. Küsimust on tekitanud see, et kuigi inimesel on olemas nii motiiv, võimalus kui ka tahe, siis miks inimene ikkagi ei peta? Üheks põhjuseks on, et inimesed kipuvad vahele jäämise tõenäosust üle hindama (Sandmo 2004; Andreoni 1998).

Erinevate uuringute põhjal võib veel välja tuua mitmeid tunnuseid, mida eespool vaadeldud ei ole (Putninš, Sauka 2011; Meriküll, Staehr (2008); Edwards (2013); Freire-Serén, Panadés 2008):

- Ettevõtte vanus. Alustades kasutatakse maksudest kõrvale hoidmist, et saavutada konkurentsivõime juba vanemate olijatega.
- Ettevõtte suurus.
- Ettevõtte tegevussektor.
- Mikro- ja makromajandusest tingitud finantsilised raskused.
- Individuaalse kasu saamine.
- Ettevõtte juhi karakteristikud.
- Tööjõuturu üle või alareguleerimine.

On leitud (Schneider, Este 2000) tugev negatiivne seos varimajanduse ja SKP vahel ning tugev positiivne seos sissetuleku taseme ja väikeettevõtete tähtsuse vahel ühiskonnas.

Kokkuvõttes võib öelda, et erinevatest eespool nimetatud maksukuulekuse mõjuteguritest on kirjanduses kõige enam levinud maksumoraal (koos sotsiaalsete normidega), maksu-
pettuste tõkestatus (kuhu kuulub ka kogemused maksuametiga), maksude õiglus ja valitsuse
tegevus ning maksusüsteem ja maksukoormus. Seejuure ei ole oluliseks objektiivsed tunnused, vaid just see, kuidas maksumaksja neid tunnuseid tajub.

2 MAKSUKUULEKUSE PARANDAMISE POLIITIKAD

Uuringute järgi toimub kõige enam tööjõumaksude ning maksete pettuseid mikro- ja väikeettevõtetes (vt. esimest peatükki). Eelneva peatüki põhjal üheks võimaluseks maksukuulekuse suurendamiseks on auditeerimiste sagedasemaks muutmine ehk vahele jäämise tõenäosuse suurendamine. Audit võib olla juhuslik või planeeritud. Kulude kokkuhoiuks kasutatakse sageli planeeritud auditeerimist, kuid efektiivsemaks peetakse juhuslikku auditeerimist, mis on oluliselt kulukam (Arachi, Santoro 2007). Mikro – ja väikeettevõtteid on väga kulukas auditeerida, mistõttu neid auditeeritakse vähem ning seega võivad väikeettevõtted vahele jäämise tõenäosust tajuda väiksemana kui teised ettevõtted. Seetõttu on mitmed riigid maksupettuste ennetamiseks kehtestanud mikro- ja väikeettevõtete jaoks lihtsustatud maksuskeeme, on kujundanud põhjaliku süsteemi arvatavate petturite avastamiseks või on loonud auditeerimise reegli. Esimese näiteks on eeldatav maks (ing. k *presumptive tax*), teise näiteks Eestis alates 01.07.2014 kehtima hakanud töötamise register ning kolmandaks näiteks on Itaalias väikeettevõtete auditeerimise reegel *Sds* (*Sds – Studi di settore*, e.k. sektori uuringud). Neid vaadataksegi antud peatükis.

Tänapäeva arvutiühiskond annab lisavõimalusi odavamaks auditeeritavate valikuks ning kiiremaks auditeerimiseks. Samuti tagab see ka maksuhalduri efektiivsema toimimise ning maine ja usalduse kasvu, kui ei tüüdata auditeerimisega ausaid ettevõtteid. Ehk siis suudetakse arvutite ning kehtestatud deklareerimise süsteemide abil selgitada välja need, kes võivad olla maksupetturid.

Kirjanduses on vaadatud maksupettustega seoses kahte lähenemist:

- optimaalse auditi reegel,
- eeldatav maksustamine (ing. k *presumptive taxes*).

Arachi ja Santoro (2007) on erinevate kirjanduste põhjal välja toonud kaks peamist optimaalse auditi mudelit:

- esindussuhte mudel (ing k *Principal-agent model*), kui maksuamet suudab järgida optimaalse auditi reeglit,
- mänguteooriamudel, kui maksuamet ei suuda järgida optimaalse auditi reeglit.

Mõlemad põhinevad sellele, et auditeerimised on teatud ulatuses kasulikud, sest need soodustavad maksukohustuste täitmist, kuid nad on ka väga kulukad. Seega eeldatakse, et

maksuameti eesmärgiks on maksimeerida neto maksutuluid lähtudes valikutest, mida teevad ratsionaalsed ja tavaliselt riskineutraalsed maksumaksjad. Kuidas aga maksuamet ja maksu- maksjad omavahel suhtlevad, sõltub sellest, kas maksuhaldur on seadnud auditi reegli enne kui maksu maksjad oma tulu deklareerivad või mitte. Optimaalne auditi reegel peab sisaldama mingit lävepunkti või piirmäära. Alla selle lävepunkti deklareeritud ettevõtteid kontrollitakse ja rohkem deklareeritud ettevõtteid ei kontrollita. Seega ettevõtteid, kes deklareerivad üle selle lävepunkti, on võimalus maksudest kõrvale hoida tegeliku tulu ja lävepunkti vahel oleval summalt. See süsteem on efektiivne, sest maksimeerib oodatavat tulu, aga selgelt põhjustab regressiivset erapoolikust. Kui aga maksuamet ei saa kehtestada reeglit enne deklareerimist, siis optimaalne reegel on täieliku informatsiooni laiendatud vorm mängu tasakaal. (Arachi, Santoro 2007)

Alternatiivseteks meetoditeks on oletataval sissetulekul põhinevad meetodid. Need on kaudsed meetodid maksu maksja maksukohustuse hindamiseks, mis on jagatud kolme rühma (*Ibid.*):

- maksukohustuse hindamine äri valdkonna, müügi suuruse, varade, asukoha jne järgi,
- ettevõtja vara alusel,
- brutotulul ja käibemaksul põhinevad meetodid. Hindab maksu maksja tulu eksogeensete indikaatorite põhjal, nt isiklikud kulud, jõukus jne.

Sissetulekul põhinevaid meetodeid on palju propageeritud, sest vähendavad auditeerimise kulusid ja soodustavad maksu käitumist ning õpetavad väikeettevõtete omanikele, kuidas maksusüsteemiga toime tulla. Samuti vähendavad maksu maksjatele maksu kuulekas olemise kulusid. Sellised süsteemid on sageli kasutuses arenguriikides (*Ibid.*).

Soovitusi maksu pettuste vähendamiseks leiab palju. Igaüks lähtub oma uuringu tulemustest. Järgmisena tuuakse välja erinevaid soovitusi.

Maksu pettused sotsiaalmaksu kohustuste täitmata jätmisega on suureks ohuks sotsiaalsele keskkonnale. Sotsiaalkindlustus maksete pettused erinevad mõnes mõttes üldisest maksu pettusest selle poolest, et siin on tegemist sihtotstarbelise maksega. Bailey ja Turner (2009) arvates sotsiaalkindlustus maksete pettuste vähendamiseks ei peaks keskenduma ainult maksete struktuurile või hüvedele, vaid kasutama erinevaid strateegiaid, mis on palju efektiivsemad sotsiaalkindlustus maksete pettuste vähendamiseks. Erinevate strateegiate kombineerimine võib aidata kaasa sellise maksu pettuste vähendamiseks. Williams (2008) eristab nelja meeto-

dit maksupettuste vähendamiseks: karistav, ennetav, raviv ning tahte kujundamise meetod. Ennetava meetodina on rakendatud paljudes riikides näiteks miinimumpalk. Eelmises peatükis sai näidatud, et selle mõju ei ole siiski selline nagu loodetud. Raviva meetodi eesmärgiks on suunata ümbrikupalga maksjad sissetulekut ikkagi deklareerima ja tagantjärele makse tasuma. Üheks selliseks võimaluseks on maksuamnestia. Viimase korral ei rakendata trahve ega karistusi, kui tagantjärele maksud deklareeritakse ning ära makstakse. Veel pakub Williams (2008) välja, et ravivaks meetodiks on liikumine otsestelt maksudelt kaudsetele, et võidelda ümbrikupalkade vastu. Sellist soovitusi on teinud Euroopa Komisjon (European Commission 2007) riikides, kus peamiselt makstakse ümbrikupalkasid ületöö eest. Tahte kujundamise meetodil on pigem kaudne mõju (*Ibid.*). Siia kuulub maksualane harimine, informeerimine maksude tasumisest saadavast kasust, vastastikune järelevalve, tajutav maksude õiglus (kas maksan teistega võrreldes õiglaselt?), õiglusel rajanevad menetlusnormid ning tulude ümberjaotamine.

Maksudest kõrvalehoidmist saab vähendada (Bailey, Turner 2009; Putninš, Sauka 2011):

1. Sobivama maksu- ja sotsiaalkindlustussüsteemi ülesehitusega:
  - a) Stabiilsema maksusüsteemi ülesehitus.
  - b) Vähendades sotsiaalkindlustusmaksete maksumäära.
  - c) Siduda saadavad hüvitised panuse suurusega
  - d) Riiklik subsideerimine, kus riik paneb oma osa seoses töötaja või tööandja panusega;
  - e) Programmide integratsioon, s.t toetused vaestele mõeldud programmidest saadav tulu võib olla ainult natuke väiksem kui saadav hüvitis, mille nad saaksid kui neil oleks makstud sotsiaalkindlustusmaksed.
  - f) Pakutava sotsiaalse kaitse ulatus ja selleks panustamise kohustuslikkus. Laialatuslik pettuse ulatus võib viidata sellele, et sotsiaalkindlustusmaksete suurus võib käia vaestele üle jõu. Seega ei peaks selleks panustamine olema neile kohustuslik ning seega ka kaitse ei ole neile kohustuslikus korras tagatud.
2. Töötaja, tööandja ja valitsuse suhtumise muutmisega maksukohustuste täitmisel:
  - a) Kasutama suhtekorraldust, harivaid kampaaniaid, et julgustada makseid tegema ning informeerima saadavatest hüvitistest ning karistustest, kui ei maksta. Tuleb jõuda inimesteni, et mitte maksmine ei ole aktsepteeritav.

b) Maksuhaldurid peaksid avalikkust teavitama, kuidas nad kontrollivad ning on olnud tulemused.

c) Kaasata võiks tööjõu organisatsioone, nt. töötajate ühinguid, sest sageli töötajad ei tea, kuidas takistada tööandjate poolseid pettusi.

3. Maksude kogumise efektiivsuse kasvatamine valitsuse poolt või töötajate ja tööandjate maksukohustuste täitmiseks vajalike kulutuste vähendamine. Saab jagada kolmeks:

a) efektiivsuse parandamine,

b) hüvede kasv või panustamise kulude vähendamine, ja

c) muutused karistustes-trahvides ning täitmisele suunamistes.

Siia alla kuulub deklareerimiste lihtsus, sotsiaalkindlustusmaksete isikustatud deklareerimine, riigisisene vs lokaalne maksude kogumine, ajakohasus, sundimine vs meelitamine, riigiga suhtlemise lihtsus, inspektorite rotatsioon, trahvimäär seotud inflatsiooni või turu-intressimääraga.

4. Makromajanduslikud meetmed, mis hoiavad inflatsiooni madala või tagavad madala töötuse koos stabiilse majanduskasvuga.

Neid soovitusi saab jagada antud peatükis eespool mainitud Williamsi meetodite alla.

Putninš ja Sauka (2011) leiavad, et tasub investeerida erinevatesse programmidesse ettevõtja maksukäitumise muutmiseks, sest isegi pisikesed muutused nende käitumises võivad maksutulused oluliselt tõsta. Seega tuleb tunda ettevõtjaid, mis nende käitumist mõjutab ning kuidas nad erinevaid eespool käsitletud maksukuulekuse mõjutegureid tajuvad. Siis saab võtta riik vastu ka otsuseid, kuidas maksutulused efektiivsemalt koguda.

Milliseid meetodeid maksupetturite tabmiseks maksuhaldurid tegelikult kasutavad, ei ole teada, sest see kõik ei ole avalik info. Järgnevalt antakse ülevaade mõnedest ümbrikupalkade vähendamiseks kehtestatud süsteemist.

2.1 Eeldatav maksustamine

Uuringute põhjal on maksukuulekuse jaoks oluline maksusüsteemi läbipaistvuse ning õigluse tajumine. Kuna aga väikeettevõtted luuakse sageli alles algajate ettevõtjate poolt, siis peaks olema maksusüsteem võimalikult lihtne. Majanduselanguse ajal suunati töötuid tegelema ettevõtlusega, et endale ise sissetulek teenida, kuid siis teadmisi napib. Mida keerulisem maksusüsteem, seda suurem on ka maksupettuse oht (Schneider, Neck 1993). Selleks, et mee-

litada väikeettevõtteid olema maksukuulekas, siis on rakendatud mitmetes riikides neile teistest erinevaid maksusüsteeme:

- eeldatav maks,
- maksusoodustused,
- maksudest vabastused.

Eeldatavat maksu kasutatakse sageli arenguriikides mikro- ja väikeettevõtetele ning kuulub sissetulekul põhineva meetodi hulka. Ettevõtte eeldatav sissetulek leitakse kaudselt ning määratakse kindel maks, mida siis maksab mitte reaalselt teenitud tuludelt. Olenevalt riigist võib kehtestatud maks olla vaidlustatav või mitte. (Arachi, Santoro 2007). Antud meetod peaks vähendama maksukuulekuse kulusid.

2.2 Itaalia kogemus ja optimaalse auditi reegel

Arachi ja Santoro (2007) on Itaalias maksupettustega võitlemised jaganud kaheks perioodiks:

- 1980.-tel karmistati trahvimäärasid ning karistusi, mis võis lõppeda ka vanglas. Teostati juhuslikke auditeid ning muudeti seadusi karmimaks.
- 1990.-tel satistikal põhinev periood. Suur rõhk statistikal, et valida auditeeritavaid.

Esimene lähenemine näitas, et tegelikult mikro- ja väikeettevõtete arv kasvas ning progressiivselt maksupettused hoopis laienesid. See vastab varasematele uuringutele, mille kohaselt ning vastupidiselt Allingham ja Sandmo mudelile, karmimad karistused hoopis suurendavad maksupettusi.

Kujundati välja statistiline auditeerimise meetod võimalike maksupetturite tuvastamiseks ning seda just väike- ja keskmise suurusega ettevõtete jaoks. Meetodi nimetus „*Studi de settore*“ ehk siis tõlkes „ettevõtlussektori analüüs“ (edaspidi *Sds*). Arachi ja Santoro (2007) leidsid, et sellest meetodist on kasu arenguriikidele, kus nagu Itaaliaski, on ülekaalus mikro- ja väikeettevõtted ning ressursse auditeerimiseks napib. Varimajanduse oht on kõige kõrgem just mikroettevõtetes, sest oodatavad maksuauditi kulud on madalad, aga maksukuulekuse kulud kõrged (*Ibid.*).

Sds on keeruline statistiline protseduur, mille eesmärk on hinnata mõistlikku käivet firmadele, mille käive on alla 5 miljoni euro aastas. See meetod pakub igale maksumaksjale hinnangulist käivet põhinedes erinevate parameetrite kaalutud keskmistele (kulud ja struktuursed

muutujad). Kaalud sõltuvad geograafilisest asukohast ja ärisektorist. Kui deklareeritud käive on hinnatud väärtusest madalam, siis on suurem tõenäosus auditeerimiseks maksuhalduri poolt. (Arachi, Santoro 2007).

Firma suuruste jaotus mõjutab kehtestatavat maksusüsteemi kahel viisil (*Ibid.*):

- võib olla seos firma suuruse ja kalduvusele maksudest kõrvalehoidmiseks,
- auditeerimise kulud ja sellest saadav maksutulu võib sõltuda ettevõtte suurusest.

On majandusi, kes on keskendunud just suurte ettevõtete auditeerimisele, sest need moodustavad suure maksubaasi. Antud meetodi korral jagatakse ettevõtted klastritesse vastavalt sellele, milline on nende tegevustala Itaalia statistikaameti Istat jaotuse põhjal ning käive alla määratud summa. Kogutud andmed sisaldavad paljusid struktuurseid muutujaid (kontorite ja ladude pindala, töötajate arv, kliendikategooria jne) ja raamatupidamise andmeid (peamiselt kulusid). Läbi viiakse peakomponentide analüüs (PCA - *Principal component analysis*), et välja selgitada peamised olulised tunnused. Nende tunnuste abil moodustatakse klastrid.

Antud meetod võib genereerida kahte tüüpi auditeid (*Ibid.*):

1. kui deklareeritakse käivet vähem kui antud meetodi analüüsi korral peaks;
2. võidakse auditeerida, kui ettevõtte deklareerib oluliselt erinevaid andmeid kui teised tema klastris.

Arachi ja Santoro leiavad, et käibe asemel peaks lähtuma hoopis deklareeritud sissetulekust, sest sellelt makstakse makse mitte käibelt. Võrdluses optimaalse auditi reeglga leidsid Arachi ja Santoro, et *Sds* on õiglasem, kuid vähem efektiivne.

2.3 Töötamise register

Eesti maksukorralduse seaduse muudatusega jõustus 1. juulil 2014. aastal töötamise register (TÖR) Vastavalt Eesti Maksu- ja Tolliametile (EMTA) on töötamise register töötamisega seotud infot koondav register, milles sisalduvad andmed on aluseks sotsiaalsete tagatiste määramisel. Antud registreid haldab EMTA ning on kohustuslik kõigile tööd pakkuvatele füüsilistele ja juriidilistele isikutele. (Töötamise...)

Töötamise register on andmete allikaks järgmistele asutustele (Töötajate...):

- 1) haigekassa,
- 2) töötukassa,
- 3) sotsiaalkindlustusamet,

- 4) politsei- ja piirivalveamet,
- 5) maksu- ja tolliamet,
- 6) töötaja ise.

EMTA on defineerinud tööd pakkuva isiku järgmiselt (Töötamise...):

„Tööd pakkuv isik (tööandja) on Eesti residendist või mitteresidendist juriidiline isik, Eesti riigiasutus või kohaliku omavalitsusüksuse asutus, füüsiline isik või füüsilisest isikust ettevõtja, kes sõlmib töötamise aluseks oleva kokkuleppe või nimetab tööd tegeva isiku (töötaja) ametikohale.“

Registreerida tuleb järgmised isikud (Töötamise...):

1. Füüsiliste isikute töötamised, mille puhul tekib maksukohustus Eestis. Seda olenemata lepingu vormist ning ka ajalisest kestvusest.
2. Vabatahtlikkuse alusel töötamised äriühingus ja füüsilisest isikust ettevõtja juures, kuigi tasu ei saada.

Seejuures on oluliseks ja palju vaidlusi tekitanud nõudeks, et töötaja peab olema registreeritud juba tööle asumise hetkeks. Samas töötamise lõpetamise märkimiseks on aega kümme kalendripäeva alates töötamise lõpetamise päevast. (Töötamise ...)

Eelneva põhjal võib märgata mitut ümbrikupalkade vastu võitlemise tunnust:

1) Registreerima peab töötamise alustamise hetkeks. Seega kontrolli korral avastatud registreerimata töötaja, kellele pole ettevõtte poolt näha legaalse tasu maksmist, ei saa väita, et ta töötab alles esimest päeva.

2) Vabatahtlikkuse alusel töötajad tuleb registreerida. Kui vabatahtlikkuse alusel töötajad jäävad ettevõtte nimekirja pikemaks ajaks, siis võib see viidata deklareerimata töötasule. Sageli kasutavad vabatahtlikkuse alusel töötavaid töötajaid alustavad ettevõtted, kellel alguses ei ole võimalik töötasu maksta.

3) Annab selgema pildi, kes on lihtsalt omanikud, kes töötajad ning kes nii omanikud kui ka töötajad. Viimaste korral on TÖR-i abil selgemini näha, kas ettevõttes tegeletakse nn dividendipalgaga. S.t. omanik omale palka ei maksa või teeb seda miinimumpalga ulatuses ning ülejäänud võtab välja dividendidena, millel tuleb vähem makse maksta.

Lisaks sellele eelisele, et nüüd saavad erinevad asutused info ühest kohast ning mitmekordne andmete edastamine ettevõtete poolt jääb ära, on rakendunud süsteemi eeliseks ka see, et tulevad välja töötajad, kes riiklikes registrites edasi olid, aga tegelikult enam ettevõttes ei töötanud (Ivask 2014). Näiteks haigekassasse oli jäänud töösuhte lõpetamine teatamata. Nüüd

aga andmete automaatselt töötajate registrisse üle toomisel tööandajad saavad ametlikult ka need töötajad riikikust registrist kustutada.

Probleemid TÖR-ga:

1) Lühiajalised ja hooajatööd. Hooajatöödel on võibolla iga päev uus töötaja ning alles tööle asumise hetkel võib selguda, kes tööle tuli. Nende registreerimine ning kohe kustutamine on aeganõudev ning seega maksukuulekas olemise kulud kasvavad.

2) Vabatahtliku mõiste – keda täpselt lugeda vabatahtliku alla? Alustava ettevõtte omanik, kes palka ei saa, aga tööd teeb, kas tuleks registreerida vabatahtlikuna?

3) Sugulane tuleb korraks vabatahtlikult appi üheks päevaks. Kas ka registreerida?

4) Kui juhataja on ka näiteks poes müüja või transpordifirmas autojuht? Kas siis kaks korda registreerima?

Hooajatööde ja „ootamatu“ töötaja korral saab registreerida lihtsustatud korras sõnumi ja telefoni teel (nõuab hilisemat e-maksuametis andmete täiendamist). Seega ei saa lühiprojektide korral vältida registreerimist, kuid kaasneb aja ning rahaline kulu.

Eesti Pank informeeris avalikkust 2014. aasta novembri lõpus, et töötajate registri tõttu palgaskasv aeglustus. „Võrreldes eelmise aastaga on palgaskasv aga märkimisväärselt aeglustunud, mida on toetanud ebaregulaarsete preemiate ja lisatasude vähenemine...Kuivõrd nende seas on rohkem madalamalt tasustatud töökohti ning varem deklareerimata töökohtade puhul võidakse nüüd maksta ametlikku palka vaid osaliselt, võis selle tõttu keskmise palga kasv statistiliselt veidi alaneda," kommenteeris Eesti Panga ökonomist Orsolya Soosaar. (Eesti Pank: töötajate... 2014)

EMTA andmetel lisandus pärast töötamise registri rakendumist ühe kuuga ligikaudu 7000 töötajat, kes ei olnud viimase 12 kuu jooksul palgaväljamakseid saanud, millest umbes 5000 olid mitte töölepinguga, vaid võlaõigusliku lepinguga tööle registreeritud ning kes ei pidanud vana seaduse järgi maksuametis registreeritud olema (Ivask 2014).

Kuigi TÖR-i mõjul on lisandunud ametlikku töötasu saavaid tuhandeid töötajaid, võib olla, et maksutulud ei kasva sellele vastavalt, sest:

- „uutele“ töötajatele määratakse miinimumpalk või osaline tööaeg;
- seni ametlikult palka saanud hakkavad saama ametlikult vähem ning osa palka mitteametlikult;
- paljud seni ümbrikupalka saanud registreeritakse vabatahtlikkuse alusel tööle;

- osa töötasust asendatakse näiteks töölahetuse vormistamisega, erinevate kompensatsioonidega või lastakse näiteks töötajatel tuua ettevõtte nimele arveid või tsekke, mis näiliselt kuuluvad ettevõtlusega seotud kulude hulka. Selle arvelt näidatakse palka väiksemana ning ülejäänud on kulude „kompenseerimine“. Seejuures saab sageli veel ka sisendkäibemaksu riigilt tagasi küsida.

Mis siiski võib tulusid vähesel määral kasvatada, on see, et nüüd on ka töötajal endal lihtsam kontrollida, kas ta on ikka ametlikult tööl ja maksud tema eest makstud. Kuigi seda sai teha ka enne e-maksuametis, siis nüüd on seda lihtsam teha.

Kokkuvõttes võib öelda, et on rakendatud erinevaid meetodeid varjatud töötasu taltsutamiseks, kuid mõju sellel on ainult siis, kui inimesed ise peavad neid meetodeid õiglaseks ning vajalikuks.

3 MAKSUKUULEKUST MÕJUTAVATE TEGURITE TAJUMINE EESTI ETTEVÕTETES

Empiirilise osa esimeses alapeatükis tuuakse välja Eestis ümbrikupalka maksva ettevõtte profiil varasemate uuringute põhjal. Teises alapeatükis selgitatakse empiirilise uuringu metoodikat ning püstitatakse uurimisküsimused ja -ülesanded ning hüpoteesid. Kolmandas alapeatükis esitatakse uuringu tulemused. Viimases alapeatükis vastatakse tõstatatud küsimustele ning hüpoteesidele ja tehakse järeldused. Kõige lõpuks antakse soovitusel järgnevateks uuringuteks.

3.1 Maksupetturi profiil Eesti ettevõtetes

Ei ole olemas riiki, kus ei ole varimajandust. Selleks, et riigid suudaksid maksupettuseid minimeerida, tuleb teada selle põhjuseid. Varimajanduse üks osa on ümbrikupalkade maksmine. Kirjanduses leidub rohkem üldisi varimajanduse uuringuid kui kitsamaid ümbrikupalkade uuringuid. Kindlasti on põhjuseks see, et tegemist on väga tundliku teemaga ning usaldusväärseid andmeid saada on keeruline. Peamiselt on uuringud tehtud küsitledes eraisikuid mitte ettevõtete juhte ja omanikke.

Eestis on tegelenud ümbrikupalkade uuringutega peamiselt Jaanika Meriküll ja Karsten Staehr ning Eesti Konjunkturiinstituut (EKI). Kõige otsesemalt on ümbrikupalkade teematikat puudutanud just EKI. Lisaks on Balti riike koos uurinud ning võrrelnud C.C. Williams (2008, 2009, 2012), Putninš ja Sauka (2011) ja Woolfson (2007). C. C Williams ning ka paljud teised on lähenenud Eestile ning ka üldisemalt Balti riikidele kui endistele kommunistlikele riikidele ning on vaadeldud, kuidas on toimunud arengud varimajanduses võrreldes näiteks Lääne- või Lõuna-Euroopaga. Eestis on lisaks maksupettusi uurinud ka Velda Buldas. Tema on vaadelnud, kas maksupetturitest ettevõtted on kuidagi eristatavad aasatest maksumaksjatest finantstulemi abil ning kuidas inimesed tajuvad erinevaid maksualaseid petuskeeme eetilise kontekstis. Kuigi uurimusi on teinud erinevate riikide teadurid kasutades erinevat metoodikat, on nad jõudnud sarnastele tulemustele, mis käesolevas alapeatükis kokku võetakse.

Eesti Statistikaameti andmetel (2015) oli seisuga 31. Detsember 2014 majanduslikult aktiivseid ettevõtteid 113 765. Ettevõtete jaotust suuruse järgi (lähtudes töötajate arvust) kujutab table 1.

Tabel 1. Majanduslikult aktiivsed ettevõtted töötajate arvu järgi

	Kokku	250 ja enam	50-249	10-49	Vähem kui 10	Mikro-ettevõtteid	Mikro- ja väikeettevõtteid
2005	65 362	168	1 288	6 519	57 387	87.80%	97.77%
2006	71 012	179	1 323	6 901	62 609	88.17%	97.88%
2007	76 159	187	1 379	7 187	67 406	88.51%	97.94%
2008	77 948	201	1 376	7 137	69 234	88.82%	97.98%
2009	81 909	177	1 210	6 428	74 094	90.46%	98.31%
2010	100 216	149	1 088	5 551	93 428	93.23%	98.77%
2011	103 833	165	1 114	5 533	97 021	93.44%	98.77%
2012	108 884	173	1 115	5 705	101 891	93.58%	98.82%
2013	112 760	182	1 126	5 793	105 659	93.70%	98.84%
2014	113 765	191	1 162	5 874	106 538	93.65%	98.81%

Allikas: Statistikaamet ja autori täiendused

Tabelist on näha, et mikroettevõtted moodustavad kõikidest majanduslikult aktiivsetest ettevõtetest ligikaudu 93% ning mikro- ja väikeettevõtted koos moodustavad ligi 99%.

EKI (2012) viimase kümne aasta uuringute põhjal, saab ümbrikupalka 12,1% elanikest ning keskmiselt 5,3% elanikest saab seda regulaarselt. Ümbrikupalga osakaal netotöötasus on 2002-2012 aastal olnud keskmiselt 41,4%. Siiski on kirjanduses järeldatud, et ulatuse tegeliku määra on raske kindlaks teha (Sandmo 2004; Alm 2012). Iga aastaga on kasvanud ümbrikupalkadega nõusolijate arvamus, et kui nad poleks ümbrikupalgaga leppinud, siis oleksid nad tööst ilma jäänud (EKI 2012). Seega on suures osas ettevõtte omanike ja juhtide otsustada illegaalne töötasu ning vaid vähene on töötaja enda teha. EKI uuringu järgi aastatel 2003-2012 keskmiselt ei poolda 82% ümbrikupalga maksmist ja pooldab 5,6% küsitluses osalejatest. Kuna uuringute kohaselt mõjutab maksukuulekust ka üldsuse arvamus (vt esimest peatükki), siis selle järgi peaks olema ümbrikupalkade saamine ja maksmine vähene. Staehr ja Meriküll (2008) võrdlesid Balti riikide ümbrikupalkade levikut. Nad leidsid, et ümbrikupalkade leviku olulised tunnused on rohkem firmaspetsiifilised (ettevõtte tegevusvaldkond, firma suurus, töötajate voolavus) ning vähem isiklikest sotsio-demograafilistest tunnustest. Ümbrikupalgad on levinud väikestes või laienevates ettevõtetes. Siiski selle mõju on väike ning pigem võis olla riikide vahelised erinevused ümbrikupalkade maksmisel põhjustatud (*Ibid.*): eri-

nev maksusüsteem, erinevad maksud ja auditeerimine ning erinevad sotsiaalsed normid ja maksumoraal.

Kuigi uurimused on reeglina tehtud küsitledes kodanikke ning omanikud ja juhidon kõrvale jäetud, siis saab siiski ümbrikupalga saaja profiili põhjal kirjeldada vastavaid ettevõtet iseloomustavaid karakteristikud. Uuringute järgi on ümbrikupalga maksev ettevõtte väike (kuni 19 töötajaga) ning ettevõtte asub Põhja-, Kirde- või Kesk-Eestis¹ (Kriz *et al* 2007, Putninš, Sauka 2011). Siiski on erinevad autorid saanud ettevõtte piirkonna osas erinevaid tulemusi ning ei saa kindlalt öelda, kus piirkonnas petetake rohkem. Varjatud töötasu maksvas ettevõttes on madala sissetulekuga töötajaid. Valdkond on ehitus, kaubandus või tööstus (EKI 2011, 2012, 2013; Meriküll, Staehr 2008; Kriz *et al* 2007). Suur osa ümbrikupalga saajatest (90%) saab nii legaalselt kui ka mittelegaalselt sissetulekut. Seega arvatavasti makstakse töötajatele miinimumpalka, et näida ausa ettevõtteks ning ülejäänud sissetulek makstakse töötajale illegaalselt. Putninš ja Sauka uuringu kohaselt 2009. - 2010. aastal 9,6% ettevõtetest Eestis näitas töötajaid vähem kui tegelikult on. Töötasusid näitasid väiksemana 19,5% ettevõtetest.

Kokkuvõttes võib eelnevate uuringute põhjal järeldada, et tööjõumaksude ja –maksetega petavad kõige rohkem alla 19 töötajaga ettevõtted, kus makstakse ka miinimumpalka ning valdkond on ehitus, kaubandus või tööstus. Ettevõtete suuruse defineerimiseks on kasutatud erinevaid jaotusi. PRIA (Ettevõtte...) põhineb ettevõtete suuruse määramisel vastavalt EÜ komisjoni määruses nr 70/2001 EÜ asutamislepingu artiklite 87 ja 88 kohaldamisest väikese ja keskmise suurusega ettevõtjatele antavale riigiabile, milles määratakse ettevõtte suurus lähtudes töötajate arvust, bilansi mahust ning käibest. Üldjuhul loetakse väikeettevõteteks ettevõtteid kuni 49 töötajaga. Seetõttu selguse huvides empiirilises osas edaspidi nimetatakse alla 19 töötajaga ettevõtteid väikesteks ettevõteteks (VE) mitte väikeettevõteteks, 20-49 töötajaga ettevõtteid keskmised ettevõtted (KE) ning töötajate arvult suuremaid ettevõtteid suured ettevõtted (SE). Nimetatud lühendeid kasutatakse edaspidi tulemusi kirjeldavates tabelites ja joonistel.

---

¹ EL ühine statistiliste territoriaalüksuste klassifikaator (NUTS) ja Eesti piirkondlike üksuste statistiline klassifikaator alusel on jaotus (Kaarna *et al* 2012) :

Põhja-Eesti	Harju maakond
Lääne-Eesti	Hiiu, Lääne, Pärnu ja Saare maakond
Kesk-Eesti	Järva, Lääne-Viru ja Rapla maakond
Kirde-Eesti	Ida-Viru maakond
Lõuna-Eesti	Jõgeva, Põlva, Tartu, Valga, Viljandi ja Võru maakond

3.2 Uuringu metoodika ja uurimusküsimused

Magistritöö eesmärgiks on selgitada, kas Eestis alla 20 töötajaga ettevõtete omanikud ja juhid tajuvad maksukuulekust mõjutavaid tegureid teisiti kui teised ettevõtete grupid, mis põhjustab nende hulgas suuremat ümbrikupalkade levikut. Samuti selgitada, kuidas erineva suurustega ettevõtted suhtuvad töötamise registri mõjusse võitluses ümbrikupalkade vastu.

Teoreetilise osa alusel valiti välja neli põhilist mõjutegurit, milleks on: tõkestamise tajumine, maksumoraal (koos sotsiaalsete normidega), maksude õigluse tajumine ning valitsuse tegevus. Teoreetilise osa baasil püstitati järgmised hüpoteesid:

Hüpotees 1: Väikeste ettevõtete juhid ja omanikud tajuvad vahele jäämise tõenäosust ja kontrolli väiksemana kui teiste ettevõtete juhid ja omanikud.

Hüpotees 2: Väikeste ettevõtete juhtide ja omanike maksumoraal on madalam kui teiste ettevõtete juhtide ja omanike oma.

Hüpotees 3: Väikeste ettevõtete juhid tajuvad, et nad maksavad ebaõiglaselt palju makse.

Hüpotees 4: Väikeste ettevõtete juhid on valitsuse tegevusega vähem rahul kui teiste ettevõtete juhid.

Ülesandeks on kontrollida nende hüpoteeside kehtivust ning leida suurema hulga tunnuste seast need, mis eristab väikeste ettevõtete juhte teiste ettevõtete juhtidest ja omanikest. Juhul, kui õnnestub eristada ümbrikupalga maksjad mittemaksjatest, siis kontrollida eespool nimetatud hüpoteese ka ümbrikupalga maksjate kontekstis.

Andreoni (1998) toob maksupettuste alasteks uuringuteks välja neli uuringute allikat: maksuauditid, uuringud ja intervjuud, maksuamnestia ja laboratoorsed eksperimendid. Palju on läbi viidud maksukäitumise alasel uuringutel intervjuude abil (Putninš, Sauka 2011; Woolfson 2007). Kuna väikeses riigis ning tudengi poolt läbi viidava uuringu jaoks on raske leida piisavat hulka ettevõtete juhte ja omanikke, kes oleksid nõus intervjuud tegema, siis otsustati ankeetküsimustiku vormi. See võimaldab küsitleda suuremat hulka ettevõtteid erinevatest piirkondadest ning lihtne on saata ka meeldetuletusi, kui tagasiside pole piisav. Samuti tagab küsimustiku vorm anonüümsuse, mis võimaldab saada tõepärasemad vastused. Seetõttu sai magistritöö raames läbi viidud *Google Forms* abil koostatud ankeetküsimustik andmete kogumiseks. Ankeetküsimustiku aluseks valiti Austraalias Eliza Ahmed ja Valerie Braithwaite (2005) poolt läbi viidud küsimustik, mis oli mõeldud selgitamaks, kuidas FIE-d ennast maksuküsimustes defineerivad võrreldes teiste gruppidega. Antud küsimustikku sai

oluliselt lühendatud ning täiendatud töötamise registri ning ümbrikupalga maksmise küsimustega. Samuti täiendati taustaandmeid. Ahmed ja Braithwaite lähtusid neljast mõõtmest: vahele tõkestatus, maksumoraal, tajutud õiglus ja tööpraktika. Küsimustiku lühendamiseks, kirjanduse põhjal välja toodud mõjutegurite baasil ning Eestile sobivaks kohendamise tõttu vaadeldakse antud magistritööd vahele jäämise tõenäosuse tajumist, maksumoraali, tajutud õiglust ning rahulolu valitsuse tegevusega maksuküsimustes. Küsimustik saadeti välja aprillikuu esimesel nädalal ning aega vastata oli kaks nädalat. Teise nädala alguses saadeti välja meeldetuletused palvega küsimustikud täita, kui seda pole juba tehtud. Andmeid analüüsiti MS Excel ja STATAsmall 13 abil.

Valimi jaoks kasutati juhuvalimit. Aluseks võeti Maksu- ja Tolliameti statistika (Maksukohustuslaste...), kus olid välja toodud ettevõtete tasutud riiklikud maksud ning tasutud tööjõumaksud vahemikus august - detsember 2014. Kuna ei saanud detailsemat infot ei Inforegistrist, Statistikaametist ega Maksu- ja Tolliametist ettevõtete töötajate arvu kohta, siis sai nimetatud Maksu- ja Tolliameti andmetabeli ning keskmise palga abil arvutatud ligikaudne eeldatav töötajate arv. Viimane tabel kajastab ainult ettevõtteid, kes on eeldatavasti majanduslikult aktiivsed ning oht sattuda suurele hulgale mitteaktiivsetele ettevõtetele väiksem. Ettevõtete jaotus liigi kaupa kajastab Tabel 2.

Tabel 2. Majanduslikult aktiivsete ettevõtete arv ja osakaal

Liik	Arv	Osakaal
FIE	18163	16,16%
Mitteresident	910	0,81%
Eestis asuv rahvusvaheline organisatsioon	2	0,00%
Mittetulundusühing	9744	8,67%
Sihtasutus	440	0,39%
Valitsus- ja riigiasutus	893	0,79%
Äriühing	82214	73,17%
Kokku	112366	100,00%

Allikas: EMTA (Maksukohustuslaste...) ja autor

Kuna soov oli uurida just erasektori Eesti äriühingute poolt maksukäitumist mõjutavate tegurite tajumist, siis jäeti välja MTÜ-d, mitteresidendid, sihtasutused, valitsus- ja riigiasutused. Vaid vähesed FIE-d kasutavad palgatööjõudu, siis sai välja jäetud ka FIE-d. Siiski, kui mõni küsimustik sattus ka FIE-le, siis loeti teda väikeettevõtete alla. Seega lõpuks tehti valik 82214 äriühingu hulgast. Kasutades MS Excelis funktsiooni RANDBETWEEN, valiti igast

maakonnast välja 70 ettevõtet nii, et pooled oleksid eeldatavast kuni 19 töötajaga ettevõtteid, ning pooled suurema arvu töötajatega. Kokku 1050 ettevõtet. Kuna juhufunktsiooni abil sai valimisse ka topelt registrikoode, siis topeltkoodid eemaldati. Alles jäi 983 ettevõtet. Seejärel otsiti kontaktemailid Inforegistrist, kus on olemas juhatuse info ning ka ettevõtte kontaktinfo. Kui kontaktemail puudus, siis otsiti kontakt Krediidinfo. Mõnel ettevõttel kontaktemail ikkagi puudus ja kokku jäi ettevõtteid 972. Paljudel ettevõtetel oli mitu kontakti ning kokku saadeti 1093 emaili. Saadetud emailidest olid kehtetud või tuli vastuseks, et ei ole ettevõttega seotud email 96. Antud emailid olid ettevõtete omad, millel oli vaid üks kontaktemail. Seega sai lõpuks kirja 876 ettevõtet. Erinevatel viisidel saadetud ankeetküsimustike (emailide või posti teel) vastamise määr on jäänud varasemate uuringute korral 20%-30% vahele (Putninš, Saka 2011; Ahmed, Braithwaite 2005). Selline vastamise määr on saavutatud pärast mitme meeldetuletuse saatmist. Magistritöö raames läbi viidud uuringu ankeetküsimustiku vastamise määra oodati oluliselt madalamat, seda teema tundlikkuse ning üliõpilase poolt läbi viidud uuringu tõttu. Vastuseid saadi 80. Seega oli vastamise määr 9,1% küsimustiku saanud ettevõtetest. Vähesse vastamise üheks põhjuseks oli kindlasti see, et suurel osal ettevõtetest oli kontaktemailiks ettevõtte üldemail mitte juhataja või omaniku oma ning küsimustik ei jõudnud omanikuni või juhatajani. Teiseks põhjuseks on tundlik teema. Ümbrikupalgad on teema, millele on raske vastuseid saada. Seda on tunnistanud erinevad maksupettuste varimajanduse läbiviijad (Ahmed, Braithwaite 2005). Selleks sai küsimustiku pealkiri ja tutvustus sõnastatud ümber selliselt, et ümbrikupalgade teema küsimustiku teemas kohe välja ei paistnud. Samuti küsimused olid koostatud kaudselt ning põimitud oli küsimusi, mille abil saaks järeldada, kas ettevõttes makstakse ümbrikupalka või ei. Sarnaselt järeldasid Kriz *et al* (2007) analüüsid Statistikaameti poolt teostatud leibkonna uuringu põhjal, kas respondendile on makstud ümbrikupalka või ei. Järeldus tehti sellest, kas tööleping oli suuline või ei. Kui oli suuline, siis järeldati, et suure tõenäosusega on tegemist ümbrikupalgaga. Lisaks oli küsimustiku lõppu lisatud kolm vabatahtlikku ümbrikupalgaga seotud küsimust kindlamate vastuste saamiseks, kus küsiti otse välja, kas ettevõttes on makstud või makstakse ümbrikupalka ning kas sellega jätkati ka peale töötamise registri kehtestamist. Kolmandaks vähesse vastamise põhjuseks võib olla küsimustiku pikkus. Uurimuse aluseks olev küsimustik koosnes 12 osast, kus igas osas oli suurel hulgal küsimusi. Seetõttu sai küsimustik lühendatud ja täiendatud Eestile kohaseks selliselt, et täitmise ajaks kujunes 10-15 minutit.

Ankeetküsimustiku andmete analüüs on viidud läbi kolmes astmes. Esimeseks sammuks on kirjeldav statistika, mis annab ülevaate valimist ning põhilistest seisukohtades. Teiseks sammuks on ühefaktoriline dispersioonanalüüs ANOVA, selgitamaks, millised on olulised tunnused, mille poolest väikesed ettevõtted erinevad teistest ning kas nad üldse on eristatavad. See valik tehti 15 tunnuse hulgast. Dispersioonanalüüs annab vastuse küsimusele: „Kas gruppide keskmised erinevad?“ Samas ei anna ta vastust, millest gruppidest see erinevus pärineb. Selle selgitamiseks kasutati enam levinud Scheffé post hoc testid, mis selgitasid paarikaupa erinevusi. Scheffé post hoc test on enam levinud post hoc test, mis ei nõua võrdsete mahtudega valimite kasutamist (Parring *et al* 1997). Seejärel viidi dispersioonanalüüsi korral oluliseks osutunud muutujatega läbi lineaarne diskriminantanalüüs. Diskriminantanalüüs on mitmemõõtmelise statistilise analüüsi klassikaline meetod, mille eesmärgiks on eristada osapopulatsioone (Koskel *et al* 1998). Eesmärgiks on leida selline eeskiri, mis eristaks osapopulatsiooni kõige paremini. Koskel *et al* (1998) toovad välja, et kahe klassi puhul on see vaadeldav logistilise regressioonina, suurema klasside arvu korral mitmemõõtmelise logistilise regressioonina. Diskriminantanalüüs sarnaneb ka klasteranalüüsiga, kuid nende erinevus on, et diskriminantanalüüsi korral on klassid alati ette teada, kuid klasteranalüüs alagab nende klasside moodustamisega (*Ibid.*). Antud uurimuses diskriminantanalüüsi eesmärk on selgitada, milline muutujate kombinatsioon eristab väikefirmasid kõige rohkem teistest ehk annab ettevõtte grupilise kuuluvuse antud tunnuste korral. Analüüsi käigus moodustatakse igale grupile teda iseloomustav regressioonivõrrand. Ühefaktorilise Anova korral peab olema täidetud statistilised eeldused (Parring *et al* 1997): võrreldavad grupid peavad olema omavahel sõltumatud, dispersioonid võrreldavates gruppides peavad olema sarnased (isegi kui keskvaartused on erinevad) ning tulemuste jaotus peaks olema ligilähedane normaaljaotusele. Kasutatakse lineaarset diskriminantanalüüsi, sest mittelineaarse diskriminantanalüüsi korral on nõue, et iga klassi korral kehtiks võrratus $n_h > k^2$, kus n_h on klassi liikmete arv ja k vaadeldavas protseduuris kasutatavate tunnuste arv (Koskel *et al* 1998). Kui tunnusvektori jaotus kõigis osapopulatsioonides on sama kovaratsioonimaatriksiga mitmemõõtmelise normaaljaotusega, ühtivad lineaarse ja mittelineaarse diskriminantanalüüsi protseduurid ning tulemused. Mittelineaarse diskriminantanalüüsi korral tuleb diskriminantfunktsioonide jaoks hinnata märksa rohkem parameetreid (iga klassi jaoks eraldi klassisisene kovaratsioonimaatriks), siis on see meetod mõeldav ainult siis, kui vaatlusi on igas klassis küllalt palju (*Ibid.*). Kuna antud uuringu korral on vähe tulemusi, siis mittelineaarne diskriminantanalüüs ei sobi. Seega tuleb

kasutada lineaarset diskriminantanalüüsi. Logistiline regressioon ja diskriminantanalüüs on väga sarnased, kuid logistilisel regressioonil on statistilisi eeldusi ja piiranguid vähem. Teisest küljest aga ei ole logistiline regressioon kasutatav väikeste valimite korral. Kuid on näidatud, et statistilised eeldused on täidetud, siis annab diskriminantanalüüs usaldusväärsemad tulemused (Bökeoglu, Büyüköztürk 2008).

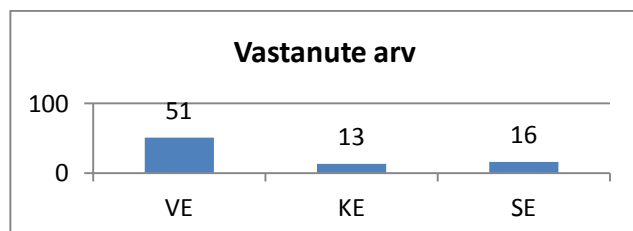
Sarnaselt dispersioonanalüüsile peavad olema diskriminantanalüüsi korral täidetud muutujate ühisjaotuse normaalsus, varieeruvus gruppides homogeenne, diskrimineerimiseeskirja koostamiseks kasutatavate tunnuste vahel ei ole tugevat korrelatsiooni ning kovariatsioonimaatriksite sarnasust (Koskel *et al* 1998). Tulemusi analüüsiti MS Excel ja SmallSTATA 13 abil.

3.3 Uuringu tulemused

Kokku vastas küsimustikule 80 ettevõtte juhti ja/või omanikku, mis teeb vastamise määraks 9,1%. Vähesese vastamise tulemused on nimetatud eespool (vt. alapeatükk 3.2). Järgnevates alapeatükkides vaadeldakse kirjeldavat statistika, et anda esialgne ülevaade ja tutvuda andmetega. Seejärel teostatakse diskriminantanalüüs, millele eelneb dispersioonanalüüs gruppide vaheliste erinevuste selgitamiseks.

3.3.1 Kirjeldav statistika

Vastanud ettevõtete omanikest ja juhtidest 38,8% olid naised ning 61,2% mehed. Joonisel 1 on toodud vastanute jaotus vastavalt ettevõtte suurusele.

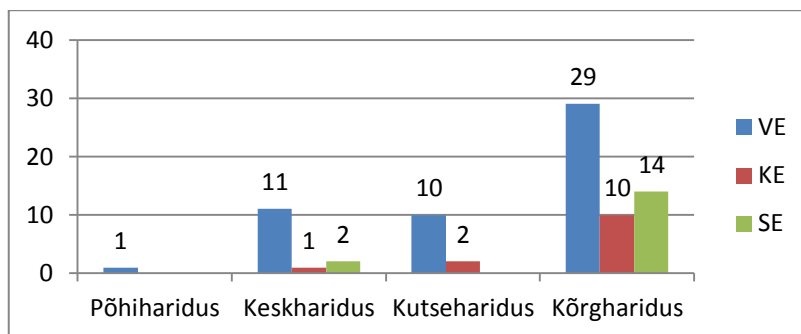

Joonis 1. Respondentide arv ettevõtte suuruse järgi

Jooniselt 1 on näha et kõige aktiivsem oli vastamine väikeste kuni 19 töötajaga ettevõtete hulgas, mis moodustas 63,8% vastanutest ja keskmiste ning suuremate ettevõtete korral vastavalt 16,2% ja 20,0%.

Haridustaseme poolest olid ülekaalus kõrgharidust omava juhid (66,3%). Joonisel on toodud vastanute hariduslik jaotus grupiti. Jooniselt 2 on näha, et algharidusega vastajaid ei olnud.

Joonis 2. Respondentide haridus ettevõtte suuruse alusel

Vastanud ettevõtete vanus jäi vahemikku 1-80 aastat, kus keskmine vanus vastavalt ettevõtte suurusele oli 10, 15 ja 27 aastat. Ankeetküsimustik saadeti igasse maakonda ning ka vastused saadi igast maakonnast, kuid erineval arvul ning kõik maakonnad ei olnud esindatud kõikides ettevõtete gruppides. Vastuste arvu maakonniti ja ettevõtte suuruse baasil kajastab tabel 3.

Tabelist 3 on näha, et kõige aktiivsemalt on vastanud Harjumaa ettevõtted ning kõige passiivsemalt Lääne-Viru, Võru, Valga ning Hiiu Maakond. Kuna aga kõik maakonnad ei ole esindatud kõikides rühmades, siis ei saa piirkonda kasutada diskriminantanalüüsis.

Kuna ümbrikupalka maksva ettevõtte profiilis oli oluline koht ettevõtte tegevusvaldkonnal, siis Tabel 4 kajastab vastanute jaotus tegevusvaldkonniti ja grupiti. Antud jaotus põhineb EMTAK koodil. Tabelist on näha, et kõige aktiivsemad vastajad on lähtuvalt ümbrikupalka maksja profiilist ettevõtted, kes on kõige enam ümbrikupalka maksvad. Nendeks on hulgi- ja jaekaubandus, ehitus ja põllumajandus. Hoolimata EMTAK jaotuse kasutamisest üheksa ettevõtet ei osanud ennast klassifitseerida ühegi EMTAK valdkonna alla ning märkisid vastuseks „Muu“. Seejuures jätsid nad täpsustamata, milline see „Muu“ valdkond on. Nagu piirkonna suhtes nii ka valdkonda ei saa diskriminantanalüüsis kasutada, sest pole esindatud kõik valdkonnad.

Tabel 3. Vastanute arv maakonniti ja grupiti

Maakond	VK	KE	SE	Kokku
Harju maakond	6	4	1	11
Jõgeva maakond	5	3	0	8
Järva maakond	7	1	0	8
Põlva maakond	4	0	3	7
Tartu maakond	6	0	1	7
Lääne maakond	3	0	3	6
Rapla maakond	4	1	1	6
Ida-Viru maakond	2	0	3	5
Pärnu maakond	5	0	0	5
Saare maakond	0	2	3	5
Viljandi maakond	2	1	1	4
Hiiu maakond	2	0	0	2
Lääne-Viru maakond	2	0	0	2
Valga maakond	2	0	0	2
Võru maakond	1	1	0	2
Kokku:	51	13	16	80

Allikas: Autori koostatud

Ühe mõjutegurina on nimetatud miinimumpalka (vt. alapeatükki 1.3). Miinimumpalka maksavad vastanutest vastavalt alates kõige väiksemast 19 (37,3%), 2 (15,4%) ja 7 (43,8%) ettevõtet. Sulgudes toodud protsentuaalne osakaal on võetud vastava grupi mahust.

Ümbrikupalga maksmist selgitamiseks lisati küsimustikku küsimus töötajatega sõlmitud lepingute kohta. Staehr ja Meriküll (*Ibid.*) tegid järelduse Statistikaameti leibkonnauuringu põhjal ümbrikupalga uurides, et kui inimene on tööl suulise lepinguga, siis arvatavasti makstakse talle ümbrikupalga. Sellest lähtudes sai lisatud ka ankeetküsimustikku töötajatega sõlmitud lepingute vormid, et selgitada ettevõtteid, kes suure tõenäosusega maksavad ümbrikupalga. Suulise lepingu olemasolu tunnistas vaid kaks ettevõtet (2,5% vastanutest). Lisaks sellele olid küsimustiku lõppu lisatud küsimused, kus küsiti otse: „*Kas Teie ettevõttes maksti enne töötamise registri tulekut ümbrikupalga? Kasvõi ühele töötajale?*“ Küsimusele võis soovi korral jätta vastamata. Kokku tunnistas ümbrikupalga maksmist kaheksa ettevõtte omanikku/juhti. Nendest kaheksast seitse (87,5%) olid väikesed alla 20 töötajaga ettevõtteid ning üks suurem ettevõtte (12,5%). Valdkondadeks oli „Ehitus“ (2 tk), „Muu“ (2 tk), „Kinnis-

varaline tegevus“, „Mootorsõidukite ja mootorrataste remont“, „Töötlev tööstus“ ja „Põllumajandus, metsamajandus ja kalapüük“.

Tabel 4. Vastanute tegevusvaldkond ettevõtte suuruse baasil

Tegevusvaldkond (EMTAK)	VK	KE	SE	Kokku
Töötlev tööstus	4	3	4	11
Hulgi- ja jaekaubandus;	7	1	2	10
Ehitus	8	1	1	10
Põllumajandus, metsamajandus ja kalapüük	7	1	2	10
Muu	6	1	2	9
Veondus ja laondus	2	3	0	5
Majutus ja toitlustus	3	0	2	5
Kinnisvaraalne tegevus	4	0	0	4
Tervishoid ja sotsiaalhoolekanne	2	1	1	4
Kutse-, teadus- ja tehnikaalane tegevus	3	0	0	3
Mootorsõidukite ja mootorrataste remont	2	0	0	2
Finants- ja kindlustustegevus	1	1	0	2
Kunst, meelelahutus ja vaba aeg	1	0	0	1
Haldus- ja abitegevused	1	0	0	1
Mäetööstus	0	1	0	1
Veevarustus; kanalisatsioon, jäätme- ja saastekäitlus	0	0	1	1
Info ja side	0	0	1	1
Haridus	0	0	0	0
Kokku	51	13	16	80

Allikas: Autori koostatud

Ettevõtte piirkonnaks oli märgitud Saare, Harju, Tartu, Lääne-Viru, Jõgeva, Viljandi, Järva ja Valga maakond. Ümbrikupalka tunnistanud ettevõtetest neljas (50%) maksti miinimumpalka ning kolmel olid tööjõu- ja sotsiaalmaksete võlad riigi ees (37,5%). Töötamise registri tulekuga ümbrikupalga maksmist jätkas kuus ettevõtet (75%). Seega kaks ettevõtet (25%) hakkas maksukuulekaks, samas ulatuses kaks ettevõtet (25%) ja väiksemas ulatuses neli ettevõtet (50%). Pärast töötamise registri tulekut lisandus üks ümbrikupalga maksja, kes põhjendas seda sellega, et see oli uue töötaja enda nõudmine ning muidu ei oleks spetsialist tööpakkumisega nõustunud. Valdkonnaks oli „Tervishoid ja sotsiaalhoolekanne“ ning piirkonnaks Ida-Virumaa. Seega koos suulise lepinguga ettevõtetega oli antud valimi korral ümbrikupalga maksjaid 11 ettevõtet (13,8%).

Taustauuringu küsimustele järgnesid küsimused metoodika alapeatükis hüpoteeside püstitamisel nimetatud maksukuulekust mõjutavate tegurite kohta. Lisas 2 on toodud välja, kuidas küsimused jagunesid erinevate valdkondade lõikes. Lähemalt on neid analüüsitud dispersioon- ja diskriminantanalüüsis. Järgnevalt antakse kirjeldavas statistikas edasi vaid mõnede mõjutegurite tulemused.

Tabel 5. Ümbrikupalga maksjate hinnangud vahele jäämisele

Suurus	Maakond	Tegevusvaldkond	Miinumipalk	Ümbrikupalk	Ümbrikupalk ja miinumipalk
VE	Harju	Muu	Ei	25%	0%
SE	Saare	Ehitus	Ei	100%	75%
VE	Valga	Põllumajandus, metsamajandus ja kalapüük	Jah	100%	50%
VE	Tartu	Ehitus	Ei	75%	0%
VE	Viljandi	Muu	Jah	75%	25%
VE	Jõgeva	Mootorsõidukite ja mootorrataste remont	Jah	50%	50%
VE	Järva	Töötlev tööstus	Ei	50%	50%
VE	Lääne-Viru	Kinnisvaraalne tegevus	Jah	25%	50%

Allikas: Autori koostatud

Tabeli 5 põhjal ei saa öelda, et ümbrikupalga maksjad hindavad vahele jäämist kõrgeks, sest hinnangud on erinevad, kuid on näha, et ainult ümbrikupalga maksmise korral tajutakse vahele jäämise tõenäosust kõrgemana kui ümbrikupalga ja miinumipalga koos maksimisel.

Ühe maksukuulekuse parandamise poliitikana oli küsimustikku lisatud hinnang töötamise registrile. Järgnev tabel 6 näitab erinevate ettevõtete suuruse korral, kuidas jagunesid hinnangud töötamise registrile. Mida kõrgem on keskmine hinang seda positiivsemalt töötamise registrisse suhtutakse.

Tabel 6. Hinnang töötamise registrile

Ettevõte	Vajalik	Vähem pettust	Liigne bürokraatia	Teised maksud	Kokku
VE	3.69	3.43	3.00	3.16	3.32
KE	4.31	3.77	2.77	2.69	3.38
SE	4.25	4.19	3.00	3.25	3.67
Kokku	3.90	3.64	2.96	3.10	3.40
Ümbrik	3.83	3.42	3.00	2.75	3.25

Allikas: Autori koostatud

Liigse bürokraatia ning teiste maksude pettuste kohta on kasutatud pööratud skaalat, s.t. mida kõrgem hinnang seda vähem bürokraatiat. On näha, et kõik ettevõtete grupid on andnud töötamise registrile üle keskmise hinnangu. Kõige madalamalt hindavad töötamise registrit väikesed ettevõtted, kuid see erinevus ei ole teistega võrreldes suur. Keskmised ettevõtted leiavad, et töötamise register pigem tekitab bürokraatiat ning on allikaks teiste maksude pettustele. Töötamise register arvatakse olevat vajalik. Tabeli lõppu on lisatud võrdluseks ümbrikupalka maksvate ettevõtete juhtide ja omanike hinnang töötamise registrile. Näeme, et ümbrikupalga maksjad hindavad töötamise registrit madalamalt kui ettevõtted keskmiselt kokku.

Küsimused maksuameti mõjuvõimu kohta näitas, et vastanute arvates maksuametil on eraisikute ning väikeettevõtete üle mõjuvõim. Vaid ligikaudu 5% vastanutest leidis, et maksuamet ei saa midagi teha, kui eraisik või väikeettevõtte talle vastu hakkab. Suurettevõtete korral oli vastav protsent 23,4%. Maksuamet on palunud üle vaadata mõnda maksudeklaratsiooni 53,1% vastanutest. Maksuameti otsuseid on vaidlustanud 17,3% vastanutest ning auditeeritud on 39,5% vastanud ettevõtetest. Mõne tuttava ettevõtet on auditeeritud 59,3% juhtudest ning maksuotsust validlustanud tuttavat on 28,3%-l vastanutest. Viiviseid või trahve on pidanud viimase viie aasta jooksul tasuma 33,3% vastanutest. Kokkuvõttes on maksuametiga kokku puutunud umbes 2/3 ettevõtetest.

Selleks, et selgitada, miks ettevõtted ümbrikupalka maksavad, oli küsimustikku lisatud küsimus: „Mis on Teie arvates põhjused, miks ettevõtted maksavad ümbrikupalka?“ Tegemist oli lahtise küsimusega, et vastajaid mitte suunata ning saada ka veel teadmata põhjuseid. Samaliigilised vastused võeti kokku. Vastuse jaotus on näha tabelis 7.

Tabel 7. Ümbrikupalga maksmise põhjused

Põhjus	Vastanute arv
Kõrged maksud	21
Kasumi kasvatamine ja kulude kokkuvõid	12
Tihe konkurents ja konkurentsipüsimine	8
Töötaja soov	5
Riigi kehv juhtimine	4
Ellujäämiseks	3
Kontrolli vähesus	3
Teadmatus	1
Ei soovita kohustusi töötajate ees (sest töötajad on ebausaldusväärsed)	1
Ettevõtte ebaefektiivne töö	1
Majanduslikud raskused	1

Allikas: Autori koostatud

Tabelist selgub, et peamiseks põhjusteks on liiga kõrged maksud, kasumi kasvatamine ja kulude kokkuvõid ning konkurents. Nimetatud on ka töötaja enda soovi. Teadaolevatest maksukuulekuse mõjuteguritest on siin esindatud maksukoormus, valitsuse tegevus, vahele jäämise tõenäosus, majanduslikud raskused ning *maksumoraal*.

Kuigi tabelis on toodud kokku, et maksukoormus liiga suur, siis väga paljudes vastustes kajastus, et mikro- ja väikeettevõtete maksud on liiga kõrged. Välja toodi ka, et kuigi tööjõumaksud on kõrged, siis tegelikult ei saa töötaja selle eest suurt midagi vastu. Konkurentsipüsime alla kuuluvad ka vastused, kus öeldi otse, et kuna teised maksavad, siis peab maksma, et püsida konkurentsipüsime. Samuti vähempakkumiste süsteem, kus lihtsalt ei saa ausalt palka maksta, sest muidu ei saaks võidetud ühtegi vähempakkumist ning ettevõtte lõpetaks pankrotiga. Üks ettevõtte tõi põhjuseks, et kuna kaupa müüakse Poolas ja Leedus, kus aga ümbrikupalgad mitmeid kordi suurem probleem, siis seetõttu tuleb konkurentsipüsime ümbrikupalga maksta.

Selgelt ümbrikupalga vastased kasutasid vastamisel väljendeid nagu „näiline kokkuvõid teiste eestlaste arvelt“ ja „ilmselt on puudu mõistusest“. Töötajate ümbrikupalga soovi põhjuseks toodi välja : kohtutäiturite töö tõttu ei taheta raha pangaarvel näidata, palgad liiga väikesed ja ei ela muidu ära, töötajate liiga suur võlakoormus.

Lisaks põhjustele küsiti arvamust, mis aitaks vähendada ümbrikupalgasid ettevõtete omanike ja juhtide enda arvates. Seda kirjeldab tabel 8.

Tabel 8. Meetmed ümbrikupalga vähendamiseks

Meede	vastanute arv
Maksude alandamine	21
Kontrolli suurendamine	11
Karmimad karistused	3
Peatöövõtja hakkama vastutama, et ka alltöövõtja maksud õigesti maksab	2
Juhatuse suurem vastutus	2
Palgasaajate surve ettevõttele/töötajate teadlikkuse kasvatamine	2
Sotsiaalmaksu lagi	1
Kogu ühiskonna suhtumise muutus/kristlik kasvatus	2
Palgad avalikustada	1
Läbipaistvam maksutulu kulutamine	1
Avaliku sektori kulude vähendamine	1
Tööjõumaksu jagamine töötajatega	1
Konkurentsi vähendamine	1

Allikas: Autori koostatud

Maksude alandamise juurde soovitati just sotsiaalmaksu alandamist, miinimumpalga mittemaksustamist, domineeris tulumaksuvaba miinimumi tõstmine. Kohalikele olulise tähtsusega ettevõtetele maksusoodustuste andmist. Või alternatiiv maksude alandamisele – parandada vastu saavate teenuste kvaliteeti. Kontrolli suurendamises osas soovitati: juhtide suurem vastutusele võtmine (et nad tunneksid oma vara kaotust), maksuameti parem analüüs probleemsete ettevõtete välja sorteerimiseks, tegevusala põhine analüüs ja kontroll. Kõlama jäi, et liiga suurte maksude pärast ei suudeta ka tahtmise korral ausaks jääda. Karistada tuleks nii maksjaid kui ka saajaid.

See, kuidas valitsus kulutab tööjõumaksusid, pole rahul või üldse pole rahul 58% vastanutest. Väga rahul polnud ükski vastanutest ning pigem rahul 22,2%. Seisukohta ei osanud võtta 18,5% vastanutest. 84% vastanutest leidis, et tema kui ettevõtte juht tunneb moraalselt kohustust tööjõumaksud õigesti ära maksta. 69% vastanutest leidis, et kui maksud õiglaselt ära tasuda, siis lõppkokkuvõttes võidavad sellest kõik. Seevastu vaid 25% vastanutest arvas, et tema, ettevõtte ja töötajad saavad õiglaselt riigilt vastu teenuseid vastavalt makstud maksudele.

3.3.2 Diskriminantanalüüs

Diskriminantanalüüsi teostamiseks valiti 15 tunnust, millest tehti seejärel dispersioonanalüüsi kasutades valik statistiliselt kõige olulisemate kasuks.

Püstitati järgmised hüpoteesid:

1. Tõkestatuse hüpotees: vahele jäämise tõenäosuse tajumine, üldine tõkestatus, maksuameti võimu tajumine, kogemused maksuametiga.
2. Maksumoraali hüpotees: maksuameti otsuste aktsepteerimine, isiklik maksunorm, avaliku korra kulutuste aktsepteerimine, tervishoiu, hoolekande, hariduse ja kultuuri kulutuste aktsepteerimine, teiste maksumoraali tajumine (sotsiaalne norm), suhtumine ümbrikupalka.
3. Õigluse hüpotees: menetlustoimingud (maksuameti tegevus), õiglane omasugustega võrreldes, õiglane võrreldes teistega.
4. Valitsuse tegevuse hüpotees: töötamise register, riigilt tagasi saadavad teenused.
5. Kuidas küsimustiku küsimused jagunesid nende tunnuste vahel on toodud Lisas 2.

Enne diskriminantanalüüsi viidi läbi dispersioonanalüüs, et kontrollida, kas erinevate ettevõtete gruppide vahel on üldse mõne tunnuse osas erinevusi. Dispersioonanalüüs kontrollib gruppide vaheliste erinevuste statistilist olulisust ning erinevalt t-testist lubab seda teha rohkem kui kahe grupi nende keskväärtuste põhjal. Seega dispersioonanalüüsiga selgitatakse tunnused, mis on olulised ning milliseid tunnuseid edasi kasutada diskriminantanalüüsis. Dispersioonanalüüsiga kontrollitakse, millises ulatuses kuni 19 töötajaga ettevõtted erinevad või on sarnased teiste ettevõtetega. Seda vaadeldi nelja teguri najal: tõkestatus, maksumoraal, õiglus ning riigi tegevus.

Oluliste tunnuste leidmiseks kasutati ühefaktorilist ANOVA dispersioonanalüüsi, mis leiab tunnused, mille keskmised gruppide vahel statistiliselt erinevad (olulisusnivool 0,05). Seejärel jäeti välja tunnused, mille keskmised ei ole erinevates gruppides statistiliselt olulised (olulisusnivool 0,05). Faktortunnuseks on ettevõtte suurus (*Esuurus*). Kui oli leitud, milliste tunnuste korral keskmised oluliselt erinevad, siis erinevuse põhjuse selgitamiseks kasutati Scheffé *post hoc* testi. Tulemuseks saadi, et oluliselt erinevad nelja tunnuse keskmised: teiste maksumoraali tajumine (*Sots_norm*), menetluse tajumine (*Menetlus*), õiglase osa tasumine omasuuruste ettevõtetega võrreldes (*Oiglane_S*), ning riigi poolt tagasi saadavate teenuste tajumine (*Tagasi*). Tulemused kõikide tunnuste korral on toodud tabelites 9 - 12.

Tabel 9. Tõkestatuse hüpotees

Muutujad	VE (n = 51)	KE (n = 13)	SE (n = 16)	F	Olulisus > F
Vahele jäämise tõenäosus (<i>P_vahele</i>)	2,47 (0,98)	2,42 (1,00)	2,38 (0,97)	0,06	0,94
Üldine tõkestatus (<i>Uld_kahju</i>)	74,55 (48,34)	95,23 (73,47)	67,41 (37,78)	1,15	0,32
Maksuameti võim (<i>MA_voim</i>)	3,89 (0,95)	4,44 (0,61)	4,13 (0,78)	2,17	0,12
Kogemused maksuametiga (<i>Kogemus_MA</i>)	-0,07 (0,62)	0,23 (0,60)	-0,02 (-0,07)	1,28	0,28

Allikas: Autori koostatud

Tabelist 9 on näha, et ükski tõkestatuse tunnuse erinevus ei ole statistiliselt oluline ning erinevusi gruppide vahel ei ole. Pettuse korral vahele jäämise tõenäosust on hinnatud alla 50%. Seejuures väikesed ettevõtted tajuvad vahele jäämise tõenäosust natuke suuremana kui teised ettevõtted. Siiski on see vahe minimaalne. Maksuameti võimu on hinnatud 5-palli süsteemis 4-ga, mis näitab, et maksuametil arvatakse olevat tugev võim. Kuna ühegi tunnuse erinevus ei ole statistiliselt oluline, siis tõkestatuse hüpotees ei saanud tõestatud.

Tabelist 10 on näha, et väikeste ettevõtete hinnangud on madalamad kui teistel ettevõtetel, kuid statistiliselt oluliseks kujunesid vaid Isiklik maksunorm (olulisusnivool 0,10) ning Teiste maksumoraali tajumine (olulisusnivool 0,05). Vastavalt Bartletti testile ei ole Isikliku maksumoraali korral täidetud ANOVA jaoks vajalik hälvete sarnasus, siis seda tunnust diskriminantanalüüsi ei kaasata. Erinevust üritati leida ka mitteparameetrilise meetodiga Kruskal-Wallise test, kuid ka see ei andnud oluliselt paremat tulemust. Scheffe test näitas, et teiste maksumoraali tajumise korral on suurim erinevus väikeste ja suurte ettevõtete vahel.

Kokkuvõttes on tabelist 10 näha, et esmapilgul näib olevat väikeste ettevõtete korral maksumoraal madalam kui teistel, kuid see erinevus ei ole statistiliselt oluline, v.a teiste maksumoraali tajumise korral. Väikesed ettevõtted tajuvad, et teised ettevõtted maksavad makse vähem kui nõutud.

Tabel 10. Maksumoraali hüpotees

Muutujad	VE (n = 51)	KE (n = 13)	SE (n = 16)	F	Olulisus > F	Erinevus
Maksuameti otsuste aktsepteerimine (MA_otsus)	3,71 (0,92)	4,05 (0,89)	3,88 (0,64)	0,90	0,41	
Isiklik maksunorm (isiklik_Norm)	3,09 (0,50)	3,31 (0,74)	3,38 (0,37)	2,33	0,10*	
Avaliku korra kulutused (Avalik_kord)	2,99 (0,43)	3,03 (0,54)	2,92 (0,56)	0,22	0,80	
Heaolu ümberjaotus (Tervis_joukus)	3,42 (0,54)	3,33 (0,57)	3,56 (0,44)	0,72	0,49	
Teiste maksumoraali tajumine (Sots_norm)	2,45 (0,64)	2,54 (0,52)	2,93 (0,44)	4,15	0,02**	SE*
Suhtumine ümbrikupalka (Suhtumine)	2,31 (0,51)	2,46 (0,52)	2,56 (0,40)	1,73	0,18	

Allikas: Autori koostatud

Järgnevad tabelis 11 on toodud õigluse hüpoteesi tulemused.

Tabel 11. Õigluse hüpotees

Muutujad	VE (n = 51)	KE (n = 13)	SE (n = 16)	F	Olulisus > F	Erinevad
Menetlustoimingud (Menetus)	3,31 (0,67)	3,12 (0,72)	3,74 (0,64)	3,42	0,04**	SE*
Õiglane osa võrreldes omasugustega (Oiglane_S)	3,35 (0,80)	4,00 (0,71)	3,43 (0,63)	3,86	0,03**	KE*
Teiste ettevõtete õiglane osa (Oiglane_T)	2,51 (1,01)	2,69 (1,37)	2,81 (1,17)	0,51	0,60	

Allikas: Autori koostatud

Tabelist lähtub, et kuigi menetlustoimingute erinevus on dispersioonanalüüsi korral statistiliselt oluline, siis Scheffé testi põhjal ta olulisusnivoole 0,05 siiski osapopulatsioone ei erista. Sellist vastuolu võib seletada sellega, et praktiliselt erineb andmete jaotus mingil määral normaaljaotusest ning see erinevus võib erinevaid statistikuid mõjutada (Koskel *et al* 1998). Dispersioonanalüüsi korral antud tunnuse korral sai sisukas hüpotees vastu võetud suhteliselt suure olulisuse tõenäosusega, mis on ligilähedane olulisusnivoole 0,05. Siiski on olulisusnivoole 0,10 erinevus väikeste ja suurte ettevõtete vahel. Õiglane osa võrreldes oma-

sugustega erineb aga keskmistest ettevõtetest ning õiglase osa võrreldes teiste ettevõtetega ei ole oluline. Seega sai õigluse hüpotees osaliselt tõestatud. Õigluse tajumisel on kõige suurem roll omasugustega võrdlemisel ning sellega, kuidas maksuamet ettevõtetega suhtleb.

Tabelis 12 on kokku võetud hinnangud valitsuse tegevusele ümbrikupalkade vähendamiseks.

Tabel 12. Valitsuse tegevus

Muutujad	VE (n = 51)	KE (n = 13)	SE (n = 16)	F	Prob > F	Erine- vad
Töötamise register (<i>Too_reg</i>)	3,31 (0,75)	3,38 (0,53)	3,67 (0,76)	1,46	0,24	
Riigilt tagasi (<i>Tagasi</i>)	3,03 (0,71)	3,26 (0,99)	3,54 (0,56)	3,11	0,05**	SE**

Allikas: Autori koostatud

Tabelist 12 on näha, et valitsuse tegevuse korral on oluliseks erinevuseks vaid rahulolu sellega, mis tööjõumaksude eest riigilt tagasi saadakse teenuste näol. Töötamise registri tajumise erinevus ei ole gruppide vahel statistiliselt oluline. Väikesed ettevõtted tajuvad, et nad saavad riigilt vähem tagasi kui teised. Siiski on see hinnang üle keskmise.

Seega jäi diskriminantanalüüsi kasutamiseks vaid neli tunnust: teiste maksumoraali tajumine, menetlustoimingud (mõningase piiranguga), õiglase osa võrreldes omasugustega ning maksude suhtes riigilt tagasi saadavad teenused. Diskriminantanalüüsi ülesandeks on leida nende selline lineaarne kombinatsioon, mis eristaks väikeseid ettevõtteid kõige paremini. Selleks võrreldakse väikeseid ettevõtteid teistega. Seega on nüüd vaid kaks gruppi ning tulemuseks üks diskriminantfunktsioon. Väikesed ettevõtted tähistatakse lühendiga VE ning muud ettevõtted lühendiga MU. Tabelis 13 on näha diskriminantfunktsiooni kordajad.

Tabelist 13 Wilk's lambda põhjal lähtub, et *Menetus* ei erine teistest üldse. Samuti *Sots_norm* ja *Tagasi* pole statistiliselt oluline olulisusnivool 0,05, kuid on seda olulisusnivool 0,10. Diskriminantfunktsiooni kordajad näitavad, kui tugevalt iga tunnus panustab gruppide vahelisse erinevusse. Kõige enam panustab erinevustesse *Õiglase_S*, *Tagasi*, *Sots_norm*, ning viimasena *Menetus*. Saadud funktsioon kirjeldab ligikaudu 22% koguvarieeruvusest.

Tabel 13. Standardiseeritud kanoonilise diskriminantfunktsiooni koefitsendid

Muutuja	Standardiseeritud kanoonilise diskriminantfunktsiooni koefitsendid	Wilk's Lambda	Olulisus
Menetlustoimingud (<i>Menetlus</i>)	-0,155	0,998	0,675
Teiste maksumoraali tajumine (<i>Sots_norm</i>)	-0,522	0,953	0,058
Riigilt tagasi (<i>Tagasi</i>)	-0,604	0,957	0,071
Õiglus võrreldes omasugustega (<i>Oiglane_S</i>)	-0,763	0,920	0,013
Canonoical R	0,422		
Eigenvalue	0,217		
Likelihood ratio	0,822		
Olulisus	0,005		

Allikas: Autori koostatud

Võrreldes väikeste ettevõtete omanikke ja juhte teiste ettevõtetega, siis koefitsentidest näha, et väikeste ettevõtete omanikud ja juhid tajuvad vähem õiglust võrreldes omasugustega, saavad nende arvates makstud maksude eest riigilt vähem tagasi kui tajuvad suuremad ettevõtted, nad tajuvad teiste maksumoraali madalamana ning menetlustoiminguid ebaõiglasemana kui teised. Järgnev tabel 14 näitab, kui täpselt antud funktsioon kuuluvust ennustab.

Tabel 14. Diskrimineerimisfunktsiooni klassifitseerimise täpsus

	Klassifitseeritud		
Tegelik grupp	VE	MU	Kokku
VE	36	15	51
	70,59	29,41	100
MU	9	20	29
	31,03	68,97	100
Kokku	45	35	80
	56,25	43,75	100

Allikas: Autori koostatud

Tabelist 14 lähtub, et antud funktsioon klassifitseeris õigesti väikeseid ettevõtteid ligikaudu 71% ulatuses ning suuremate ettevõtete korral ligikaudu 69%. Proovitud sai ka *Menetus* välja jätmisega, kuid tulemus sellest ei paranenud, vaid klassifitseerimine langes vastavalt 71% ja 66%-le.

Kuna eelneva analüüsi korral selgus, et väikeettevõtted on antud uurimuse korral eristatavad ainult nelja tunnuse tajumise korral ning neistki üks osutus väheoluliseks, siis tekkis küsimus, kas annab teha läbi samasugune analüüs ümbrikupalga maksjate ja mittemaksjate vahel? Kuna küsimustiku põhjal teame, et 11 ettevõtte omanikku ja juhti on maksnud ümbrikupalga, siis sai läbi viidud analüüs selliselt, kus grupeeriti vastajad ettevõtte suuruse asemele kahte gruppi: ümbrikupalga maksjad ja mittemaksjad. Seekord võeti analüüsi alla ka ettevõtte taustategurid. Dispersioonanalüüsi põhjal osutusid statistiliselt oluliselt erinevaks (olulisusnivool 0,05): juhi vanus (*Jvanus*), ettevõtte vanus (*Evanus*), maksuameti võim (*MA_voim*), teiste maksumoraali tajumine (*Sots_norm*), suhtumine ümbrikupalga (*Suhtumine*). Ettevõtte suurus ei osutunud oluliseks, kuigi ümbrikupalga maksmist olid tunnistanud just väikesed ettevõtted ning vaid üks oli suurem ettevõtte. Diskriminantanalüüsi tulemus ümbrikupalga korral on toodud tabelis 15.

Tabel 15. Standardiseeritud kanoonilise diskriminantfunktsiooni koefitsendid

Muutuja	Standardiseeritud kanoonilise diskriminantfunktsiooni koefitsendid	Wilk's Lambda	Olulisus
Juhi vanus (<i>Jvanus</i>)	-0,499	0,946	0,047
Ettevõtte vanus (<i>Evanus</i>)	-0,305	0,978	0,207
Maksuameti võim (<i>MA_voim</i>)	-0,180	0,993	0,464
Isiklik maksunorm (<i>Isiklik_Norm</i>)	0,196	0,994	0,493
Teiste maksunormi tajumine (<i>Sots_norm</i>)	-0,423	0,957	0,074
Suhtumine ümbrikupalkadesse (<i>Suhtumine</i>)	-0,613	0,929	0,021
Canonoical R	0,506		
Eigenvalue	0,345		
Likelihood ratio	0,744		
Olulisus	0,001		

Allikas: Autori koostatud

Tabelist on näha, et oluliseks on osutunud vaid *Jvanus* ja suhtumine ümbrikupalkadesse ning olulisusnivool 0,10 ka *Sots_norm*. Viimase kolmega viidi läbi uuesti diskriminantanalüüs. Uus tulemus on näha tabelis 16.

Tabel 16. Standardiseeritud kanoonilise diskriminantfunktsiooni koefitsendid

Muutuja	Standardiseeritud kanoonilise diskriminantfunktsiooni koefitsendid	Wilk's Lambda	Olulisus
Juhi vanus (<i>Jvanus</i>)	-0,582	0,926	0,016
Teiste maksunormi tajumine (<i>Sots_norm</i>)	-0,475	0,950	0,050
Suhtumine ümbrikupalkadesse (<i>Suhtumine</i>)	-0,571	0,925	0,015
Canonoical R	0,482		
Eigenvalue	0,303		
Likelihood ratio	0,768		
Olulisus	0,000		

Allikas: Autori koostatud

Uus tulemus kirjeldab koguvarieeruvusest 30%. Kõige enam avaldab erinevustele mõju ettevõtte juhi vanus, seejärel suhtumine ümbrikupalkadesse ning kõige lõpus teiste moraali tajumine. On näha, et ümbrikupalka maksvate ettevõtete juhid on nooremad, nad tajuvad teiste maksumoraali madalamana, kuid suhtuvad ka ümbrikupalka kehvemini. Tabelis 17 on näidatud klassifitseerimise täpsus.

Tabel 17. Diskrimineerimisfunktsiooni klassifitseerimise täpsus

	Klassifitseeritud grupp		
Tegelik grupp	Ei maksa	Maksab	Kokku
Ei maksa	54 78,26	15 21,74	69 100
Maksab	3 27,27	8 72,73	11 100
Kokku	57 71,25	23 28,75	80 100

Allikas: Autori koostatud

Tabelist 17 lähtub, et antud funktsioon klassifitseeris ümbrikupalga mittemaksjate korral ligi 78% juhtudel õigesti ning ligi 72% juhtudes ümbrikupalga maksjate grupi liikmed õigesti.

3.4 Arutelu ja järeldused

Antud uurimusega testiti hüpoteese, mis puudutasid väikeste ettevõtete juhtide ja omanike poolt maksukäitumise mõjutegurite tajumist ning nende erinevust teistest ettevõtetest. Küsimustikule oli oodatud vähem vastuseid kui varasemate uuringute korral, kuid vastuseid tuli omakorda veelgi vähem. Seetõttu ei saa teha olulisi järeldusi kogu populatsiooni kohta. Samas saab järeldusi teha antud valimi piires. Samuti annab usaldust juurde see, et kasutatud ei ole mugavusvalimit ning küsitlusega on kaetud kogu Eesti. Kuna varjatud töötasu maksmine on uuringute põhjal enamlevinud väikestes ettevõtetes, siis oodati vastuseid väikeselt ettevõtetelt vähem. Seda põhjusel, et ei taheta ümbrikupalga maksmist tunnistada ning soovitakse selliseid ebamugavaid küsitlusi vältida. Kuigi küsimustikud üritati saata selliselt, et pooled oleksid väikesed ettevõtted ning pooled suuremad ettevõtted, siis vastused saadi siiski 64% ulatuses väikestest ettevõtetest. Seda võis põhjustada see, et suuremates ettevõtetes ei jõudnud küsimustikud omanike või juhtideni. Seega vastuste osakaal lähtudes ettevõtete suurusest osutus oodatust vastupidiseks.

Järeldusi ei saa teha piirkonna järgi, sest kuigi vastused saadi kõikidest maakondadest, siis ei olnud iga maakond representatiivselt igas vaadeldavas grupis esindatud. Sama probleem oli tegevusalaga. Ei saa kindlalt väita, et ehitusvaldkonnas petetakse kõige rohkem, sest tervelt üheksa vastajat (11,3%) ei osanud ennast EMTAK klassifikatsiooni järgi klassifitseerida. Samas oli näha, et kuigi uuringute põhjal töötajumaksudega petetakse kõige enam ehituses, tööstuses ja kaubanduses (vt. alapeatükki 3.1) ja võiks eeldada, et nad ei taha maksupettustega seotud küsimustikule vastata, siis olid nemad hoopis kõige aktiivsemad vastajad (vt. joonis 1). Kui siia juurde vaadelda lahtiseid küsimusi ümbrikupalgade maksmise ja tõkestamise kohta, siis võib järeldada, et nende soov oli „rääkida suu puhtaks“. Seda siis põhjustest ning sellest, mis nende arvates ettevõtluskeskkonnas hetkel valesti on. Kui nüüd vaadelda ümbrikupalga tunnistanud 11 ettevõtet ja nende tegevusvaldkonda ning piirkonda, siis ka siin ei saa teha järeldust, milline tegevusvaldkond kõige enam esindatud on. Nimetatud oli kuus erinevat valdkonda ning kaheksa erinevat maakonda. Uuringute põhjal miinimumpalga saajad saavad

sageli lisaks ka ümbrikupalka (vt. alapeatükki 1.3). Antud küsimustiku alusel maksti ümbrikupalka maksvates ettevõtetes vaid 50% juhtudel miinimumpalka. Seega ei saa öelda, et ümbrikupalk ja miinimumpalk käiks koos. Samuti ei saa järeldusi teha hariduse kohta, sest tervelt 66% vastanutest olid kõrgharitud.

Maksukuulekuse parandamise poliitikana oli küsimustikku lisatud TÖR, mis peaks ja on väidetavalt oluliselt vähendanud ümbrikupalkade maksmist. Kui nüüd vaadelda erinevate suuruste ettevõtete hinnanguid TÖR-le, siis on näha, et väikesed ettevõtted on hinnanud TÖR-i madalamalt kui teised ettevõtted, kuid hinnand TÖR-ile ei ole osutunud eristavaks tunnuseks. Sellest omakorda madalamalt on hinnanud ümbrikupalka maksnud ettevõtted. Kokkuvõttes võib öelda, et kõikide gruppide ning ka ümbrikupalka maksjate hulgas on alguses palju poleemikat tekitanud töötamise register leidnud positiivset vastukaja. Hinnang on antud, et pigem on töötamise register vajalik. Seega on vähem kui aastaga ettevõtted sellega harjunud ning omaks võtnud.

EKI ümbrikupalkade uuringus on antud maksmise põhjuste valik ette. Antud uurimuses olid maksmise põhjuste ja takistamise küsimused lahtised, et saaks teada, tegelikud põhjused ning võimalused ümbrikupalkadega võitlemiseks. Tegemist oli vabatahtliku vastamisega. Sellest lähtub, et ümbrikupalga maksjad ei tahtnud nendele küsimustele vastata. Vaid kaks ümbrikupalga maksjat oli vastanud nimetatud lahtistele küsimustele. Põhjustest olid nimetatud juba kirjandusest teada põhjused: liiga kõrged maksud, kasumi kasvatamine ning kulude kokkuvõtte, konkurentsipüsimine, rahulolematuse riigi juhtimisega, kontrolli vähesus ja majanduslikud raskused. Kui magistritöö alguses oli eeldatud, et varjatud töötasu maksmise otsus on tööandja teha, siis antud küsimustiku põhjal selgus, et siiski sageli on see ka töötaja enda soov. Töötaja soovi põhjusteks nimetati näiteks kohtutäiturite tööd ja töötajate suurt võlakoormust. See vihjab sellele, et eestlaste suur võlakoormus mõjutab ka ettevõtete poolt ümbrikupalga maksmist. Kõrge maksukoormus on esikohal nimetatud põhjustest. Seda nimetati eriti väike- ja mikroettevõtete korral. See võib see olla üheks põhjuseks, miks väikestes ettevõtetes töötasu varjatult makstakse. Teisel kohal on aga ettevõtete omakasu ehk siis kasumi kasvatamine ja kulude kokkuvõtte. Samas kulude kokkuvõtte põhjusteks toodi mitmel korral ehituse sektoris vähemuspakkumiste süsteemi. Kuna uuringute järgi on ehitussektor üks problemaatilisemaid ning suuremaid maksupettureid, siis võiks mõelda vähemuspakkumiste süsteemi asemele valida mõni efektiivsem variant. Konkurents peaks olema üks majanduse elavdamise viise, kuid antud küsimustiku põhjal on näha, et konkurentsi peetakse üheks olu-

lisemaks ümbrikupalga põhjustajaks. Selleks, et saada ümbrikupalkade maksmist kontrolli alla, soovitati esimese asjana vähendada makse ning teisenä kontrolli suurendada. Seega töötamise registri ning järjest detailsemaks minevate maksudeklaratsioonide kõrval leitakse veel, et kontrolli tuleks veelgi tugevdada ning karistusi karmistada. Maksude alandamise korral nimetati just väikeste ettevõtete jaoks oluliste maksude alandamist: sotsiaalmaks, miinimumpalga mittemaksustamist ning miinimumpalga tõstmist. Samuti maksusoodustuste andmist väikestele kohalikele ettevõtetele. Need kõik võivad viidata põhjustele, miks väikesed ettevõtted ümbrikupalkasid maksavad. Tööjõutasudega kaasas käivad maksud käivad neil lihtsalt üle jõu. Seega on selle põhjal oluline mõelda väikestele ettevõtetele tööjõumaksustamise osas olulist soodustust andmine. Näiteks vähendada sotsiaalmaksu nende jaoks. Maapiirkondade elavdamiseks võiks maapiirkondades asuvatele ettevõtetele teha maksusoodustusi. Kontrolli karmistamise poolest osutusid tähtsamateks valdkonnaalane analüüs maksuameti poolt ning juhtide vastutuse suurendamist. Esimene nendest vastab Itaalias rakendatud *Sds* analüüsile (vt. teist peatükki).

Hea on näha, et 84% ettevõtete juhtidest leiavad, et neil on moraalne kohustus tööjõumaksudele kõik maksud ära maksta. Samas vaid viiendik vastanutest oli rahul, kuidas tööjõumaksusid riigi poolt kasutatakse. Vaid veerand arvas, et saab riigilt hüvesid vastu vastavalt makstud maksudele.

Oluliseks ei osutunud maksuameti võim ega kokkupuude maksuametiga. See oli arvatavasti sellepärast, et 2/3 vastajatest oli kokku puutunud maksuametiga ning seetõttu erisus ei tulnud välja.

Dispersioonanalüüsi ja diskriminantanalüüsi põhjal ei saanud püstitatud hüpoteesid suures osas kinnitust. Analüüsi põhjal ei osutunud ükski tõkestatuse tunnus oluliseks. Seega ei saa öelda, et väikeste ettevõtete juhid ja omanikud erineksid vahele jäämise tõenäosuse või maksuameti võimu tajumise poolest teistest. Standardmudel ei leidnud seega kinnitust, arvestades, et väikestes ettevõtetes on varjatud töötasu maksmine rohkem levinud, siis peaksid nad tajuma ka kontrolli ja vahele jäämise tõenäosust väiksemana. Siit võiks järeldada, et Eesti väikeste ettevõtete juhtide arvates ei ole maksuamet keskendunud ainult suurematele ettevõtetele. Esimese peatüki põhjal on näha, et maksumoraalil on oluline osa maksukuulekusel. Siiski dispersioonanalüüsi põhjal osutusid mingil määral oluliseks vaid teiste maksumoraali tajumine ning isiklik maksunom. Needki piirangutega. Esimene neist dispersioonanalüüsi põhjal osutus oluliseks, kuid gruppide vaheliste erinevuste leidmisel osutus see vaid olulisus-

nivool 0,10 erinevaks suurtest ettevõtetest. Isiklik maksunorm ei osutunud samuti pärast edasisi uuringuid oluliseks. Seega ei saanud ka maksumoraali hüpotees kinnitust, et väikeste ettevõtete juhtide maksumoraal on madalam. Väikest erinevust on näha vaid teiste maksumoraali tajumises. Kolmandaks kontrollitud õigluse hüpotees sai osaliselt tõestatud. Väikeste ettevõtete juhid erinevad suurematest menetlustoimingute õigluse ning õiglase osa tasumise osas võrreldes omasugustega. Seega õigluse tajumisel on roll ettevõtete juhtide eristamisel. Valitsuse tegevuse poolest ei erinenud väikeste ja teiste ettevõtete arvamused töötamise registrist. Küll aga on oluliseks eristajaks see, mida riik makstud maksude eest tagasi pakub. Küsimustiku lahtises küsimuses antud vastuses rõhutati samuti, et riik peaks, kas alandama tööjõumaksusid või siis parandama pakutavaid teenuseid, et vähendada ümbrikupalkade maksmist. Valitsuse tegevuse hüpotees sai vaid osalise tõestuse, et väikeste ettevõtete juhid erinevad teistest.

Kui nüüd vaadelda diskriminantanalüüsi tulemusi, siis väiksemad ettevõtted on eristatavad teistest selle poolest, et väikeste ettevõtete omanikud ja juhid tajuvad vähem õiglust võrreldes omasugustega, saavad nende arvates makstud maksude eest riigilt vähem tagasi kui tajuvad suuremad ettevõtted, nad tajuvad teiste maksumoraali madalamana ning menetlustoiminguid ebaõiglasemana kui teised. Ümbrikupalga maksjad on eristatavad selle poolest, et neil on noorem juht, nad tajuvad teiste maksunormi madalama ning suhtuvad ümbrikupalkadesse kehvemini.

Ümbrikupalga maksmise valdkond on uuringute läbiviimiseks problemaatiline valdkond. Usaldusväärseid andmeid on raske saada. See võib olla ka põhjuseks, miks niivõrd vähesed maksukuulekust mõjutavatest teguritest oluliseks osutus Seega tuleks usaldusväärsemate tulemuste saamiseks viia läbi põhjalikum uuring suurema valimiga ning põhjalikuma küsimustikuga.

KOKKUVÕTE

Riigi toimimiseks ning kodanikele hüvede pakkumiseks on vaja koguda maksutuluseid. Erinevatel põhjustel aga hoitakse nende maksmisest sageli kõrvale. Eesti Konjunktuuriinstituudi andmetel jääb riigil töötajate maksudest ja sotsiaalkindlustusmaksudest peetuste tõttu laekumata hinnanguliselt 115-176 miljonit eurot. Maksukuulekusele on palju erinevaid mõjutegureid. Kuna uuringute järgi makstakse varjatud töötasu ehk ümbrikupalka üldjuhul väikes-tes alla 19 töötajaga ettevõttes, siis tekkis küsimus, kas selles suuruses ettevõtete juhid ja omanikud tajuvad maksukuulekuse mõjutegureid teisiti kui teiste ettevõtete juhid? Magistri-töö eesmärgiks oligi selgitada, kas väikeste ettevõtete juhid tajuvad töötajate maksudega seotud maksukuulekuse tegureid teisiti kui keskmiste ja suurte ettevõtete juhid ning kuidas on tööta-mise register ettevõtete arvates saanud hakkama ümbrikupalkadega võitlemisega. Seda järg-miste valdkondade lõikes: töökoostamise tajumine, sotsiaalsete normide ja maksumoraali ning õigluse tajumine ja valitsuse tegevus. Autorile on teadmata, et varasemalt oleks Eestis ümbri-kupalkadega seoses küsitletud ettevõtete juhte või omanikke. Senised uuringud on kõik piir-dunud eraisikute küsitlemisega.

Esimeses peatükis on kirjeldatud ja analüüsitud maksupettuste põhjuseid ning tagajärgi, on tutvustatud maksukuulekuse alaste uuringute aluseks olevat Allingham ja Sandmo standardmudelit ning analüüsitud erinevaid kirjanduses ja empiirilistes uuringutes kajastatud maksukuulekuse mõjutegureid. Teises peatükis on toodud näitena väikeettevõtete maksukuulekuse parandamiseks kasutatud poliitikaid. Viimaste seas oli Eestis rakendatud töötamise register. Empiiriline osa viidi läbi kolmandas peatükis, milles püstitati esimese kahe peatüki põhjal neli maksukuulekuse mõjutegurite tajumise hüpoteesi: töökoostamise hüpotees, maksumoraali hüpotees, õigluse hüpotees ning valitsuse tegevuse hüpotees. Viimasesse hüpoteesi lisati töötamise registri küsimused. Hüpoteeside ning varasemate uuringute põhjal oletati, et väikeste ettevõtete juhid ja omanikud tajuvad kontrolli ning vahele jäämise tõenäo-sust väiksemana, nende maksumoraal on madalam, tajuvad maksukeskkonda ebaõiglasemana ning on vähem rahul valitsuse tegevusega. Uurimuse läbiviimiseks kasutati ankeetküsitlust ettevõtete juhtide ja omanike seas, mis põhines Ahmed ja Braithwaite poolt Austraalias läbi viidud küsimustikul. Nimetatud küsimustikku oluliselt lühendati ning lisati juurde Eestit puudutavaid küsimusi (nt. Töötamise register). Tulemusi analüüsiti kirjeldava statistika, dispersionanalüüsi ning diskriminantanalüüsi abil.

Uurimuse tulemusena ei saanud püstitatud hüpoteesid olulist kinnitust. Tõkestatuse hüpoteesi teguritest ei osutunud ükski ettevõtteid eristavaks ning teiste hüpoteeside korral osutusid tegurid vaid osaliselt eristatavateks. Kokkuvõttes on väikesed ettevõtted eristatavad teistest selle poolest, et väikeste ettevõtete omanikud ja juhid tajuvad vähem õiglust võrreldes omasugustega, saavad nende arvates makstud maksude eest riigilt vähem tagasi kui tajuvad suuremad ettevõtted, nad tajuvad teiste maksumoraali madalamana ning menetlustoiminguid ebaõiglasemana kui teised. Kuna küsimustikuke vastasid ettevõtted ka ausalt, kas ettevõttes makstakse ümbrikupalka, siis sai tehtud uus diskriminantanalüüs läbi, et selgitada, kuidas ümbrikupalga maksjad eristuvad mittemaksjatest. Appi võeti seekord ka ettevõtte taustandmed. Ümbrikupalga maksjad on eristatavad selle poolest, et neil on noorem juht, nad tajuvad teiste maksunormi madalamana ning suhtuvad ümbrikupalkadesse kehvemini. Töötamise registri on omaks pigem omaks võtnud nii väikesed kui ka suuremad ettevõtted.

Kokkuvõttes ei leidnud kinnitust, et väikeste ettevõtete juhid ja omanikud tajusid maksukuulekuse mõjutegureid vastavalt kirjanduses levinud empiirilistele tulemustele oluliselt erinevalt. Oluliseks osutusid vaid mõned üksikud mõjutegurid. Selgem erisus on ümbrikupalga maksjate ja mittemaksjate võrdluses.

Maksupettuste uuringud põhinevad kõik teatud ulatuses ebakindlusel, sest usaldusväärsete ning piisaval hulgal andmete kogumine on raskendatud. Seega ei saa antud magistr töö raames teostatud uurimuse põhjal kindlaid ning üldpopulatsioonile rakendatavaid järeldusi teha, kuid saab leida põhiprobleeme, mida sügavuti edasi. Magistr töö autori arvates on töö valdkond selline, mida on vaja põhjalikumalt uurida.

SUMMARY

PERCEPTION OF TAX COMPLIANCE FACTORS AMONG ESTONIAN ENTERPRISES. WHY IS UNREPORTED EMPLOYMENT MOST PREVALENT IN SMALLER ENTERPRISES?

Epp Niinemets

Every government collects tax revenues to offer benefits and public goods to their citizens. There is no country in the world where is no shadow economy. That means the government has less revenues to use for the public goods and benefits. One part of the shadow economy is undeclared work. According to the Estonian Institute of Economic Research (EKI) every year about 115-176 million euros payroll and income taxes is less collected due to the unregistered employment. According to the surveys unregistered employment is most prevalent among smaller companies (less than 20 employees). Therefore the aim of this master's thesis is to investigate if small business owners and managers perceive tax compliance factors differently than others. Four domains were chosen for the comparison and four hypotheses were raised: perceived deterrence of non-compliance, tax morale, perceived fairness and government practice (including employment register). Firstly was supposed that smaller companies owners and managers are more dismissive of tax office presence and interest in there activities and they are less worried about getting caught. Secondly was assumed that their tax moral is lower than others. Also was supposed that they perceive less fairness of the tax environment. Lastly was hypothesized that small business owners and managers are less satisfied with the benefits they receive according to the paid taxes and with the employment register. Total 15 variables were chosen and divided between the domains. Data was collected from random sample of operating companies from every province of Estonia. Total 80 filled in online questionnaires were received. The response rate was only 9,1% which is much lower than in the others similar surveys. Discriptive analysis, variance analysis and discriminantanalysis was performed. MS Excel and StataSmall 13 were used to contact the analysis.

The master's thesis consists of three chapters. The first chapter gives an overview of motives and consequences of the unregistered work. Main part of this is to discribe variables which according to the surveys have impact to tax compliance. In accordance with this chap-

ter variables for the empirical study were chosen. Chapter two gives an overview about policies used to reduce non-compliance of smaller companies. This chapter also thoroughly describes employment register which was established in Estonia from July 2014 and its main objective is to reduce payments of undeclared wages.

As evident of the analysis smaller business owners and managers are not much distinguishable. Large extent of the raised hypotheses was not proven. According to the analysis smaller companies perceive less fairness comparing to the companies with the same size and trade, they feel that they receive less benefits and public goods from the government than bigger companies, smaller companies perceive lower social norms and perceive lower procedural justice.

Due to the conflict with the expectations another analysis was conducted. This time size of the companies was replaced with admitted or not admitted undeclared work. As evident of this analysis companies who admitted paying illegal wages are distinguishable by having more positive feelings about illegal wages, the age of the owners and managers is lower and perceive lower social norms.

As the results of the survey did not meet the expectations and were inconsistent with the theoretical models and previous surveys, more comprehensive analysis should be carried out using more detailed questionnaire and much larger sample.

VIIDATUD ALLIKAD

- Ahmed, E., Braithwaite, V. (2005). Understanding Small Business Taxpayers: Issues of Deterrence, Tax Morale, Fairness and Work Practice. - *International Small Business Journal*, vol. 23, no. 5, pp. 539-568.
- Allingham, M., Sandmo, A. (1972). Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis. - *Journal of Public Economics*, 1(3-4), 323-338.
- Alm, J. (2012). Measuring, explaining and controlling tax evasion: lessons from theory, experiments and field studies. – *International Tax and Public Finance*, 19, 54-77.
- Andreoni, J., Brian E, Feinstein, J. S. (1998). Tax Compliance. - *Journal of Economic Literature*, 36(2): 818–860.
- Arachi G., Santoro A. (2007). Tax enforcement for SMEs: Lessons from the Italian Experience? - *Atax-Ejournal of Tax Research*, 5(2), 224-242.
- Bailey, C., Turner, J. (2001). Strategies to reduce contribution evasion in social security financing. - *World Development* 29 (2), 385–393.
- Buldas, V. (2013). Erinevate maksupettuse skeemide tajumine elanikkonna gruppide poolt. <https://maksundus.wordpress.com/> (18.01.2015)
- Buldas, V., Lukason, O., Sander, P. Kas maksupetturid on muudest ettevõtetest eristatavad finantstulemi abil? Eesti ehitussektori näitel. http://kvmagnaadid.ee/sites/default/files/maksupetturid_vs_muud_finants.pdf
- Bökeoglu, C., Büyüköztürk, Ş. (2008). Discriminant function analysis: Concept and application. - *Eğitim arařtırmaları dergisi*, (33), 73-92.
- Cullis, J., Lewis, A. (1997). Why People Pay Taxes: From a Conventional Economic Model to a Model of Social Convention - *Journal of Economic Psychology* 18: 305–321.
- Dell'Anno, R. (2009). Tax evasion, tax morale and policy maker's effectiveness. –*Journal of Socio-Economics*, vol. 38, pp. 988-997 2009.
- Dhami, S, al-Nowaihi, A. (2005). Why Do People Pay Taxes? Prospect Theory Versus Expected Utility Theory. - *Discussion Papers in Economics 05/23*, Department of Economics, University of Leicester, revised Aug 2006.

- Edwards, A., Schwab, C. M., Shevlin, T. J. (2013). Financial Constraints and the Incentive for Tax Planning. *American Taxation Association Midyear Meeting: New Faculty/ Doctoral Student Session*. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2216875>
- Eesti Pank: töötajate register on palgakasvu vähendanud. *Ärileht.ee* 26.11.2014 <http://arileht.delfi.ee/news/uudised/eesti-pank-tootajate-register-on-palgakasvu-vahendanud?id=70232157> (20.05.2015)
- Elek, P., Kollo, J., Szabó, P. A. (2011) Detecting Wage Under-Reporting Using a Double Hurdle Model. - *IZA Discussion Paper No. 6224*. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1977810>
- Ettevõtte suuruse määramise juhend. PRIA. <http://www.pria.ee/docs/resources/4862.pdf> (20.05.2015)
- European Commission. (2007). Stepping Up the Fight against Undeclared Work, Brussels.
- Freire-Serén, M.j., Panadés, J. (2008). Does tax evasion modify the redistributive effect of tax progressivity? - *THE ECONOMIC RECORD*, VOL. 84, NO. 267, DECEMBER 2008, 486 – 495.
- Fugazza, M., Jacques, J. F. (2004). Labor Market Institutions, Taxation and the Underground Economy. - *Journal of Public Economics*, 88: 395-418.
- Gahramanov, E. (2009). The theoretical analysis of income tax evasion revisited. - *Economic Issues*, 14, pp. 35-41.
- Goerke, L., (2003). Tax Evasion and Tax progressivity. - *Public Finance Review* 31, 189-203.
- Hammar, H., Jagers C, S., Nordblom, K. (2009). Perceived tax evasion and the importance of trust. - *Journal of Socio-economics* 38, 238-245.
- Ivask, P. (2014) Töötamise register on juba populaarne. – *Äripäev*, 02.07.2014 <http://www.aripaev.ee/uudised/2014/07/02/tootamisregister-on-juba-populaarne> (23.01.2015)
- Kaarna, R., Masso, M., Rell, M. (2012). Väikese ja keskmise suurusega ettevõtete arengusuundumused. - *Tallinn: Poliitikauuringute Keskus Praxis*.
- Kim, B.-Y. (2005). Poverty and Informal Economy Participation. Evidence from Romania. - *Economics of Transition*, Vol. 13, No. 1:163–185.
- Koskel, S., Tiit, E-M., Arandi, P. (1998). Diskriminantanalüüs. Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Yitzhaki, S. (1974). A Note on Income Tax Evasion: A Theoretical Analysis. - *Journal of Public Economics*, 3, 201–2.

- Kriz, K., Meriküll, J., Paulus, A., Staehr, K. (2007). Why Do Individuals Evade Payroll and Income Taxation in Estonia? - *INFER Advances in Economic Research: Shadow Economy, Corruption, and Governance* (240 - 264). Edward Elgar Publishing
- Majanduslikult aktiivsed ettevõtted. Statistikaamet.
<http://www.stat.ee/68771/?highlight=ettev%C3%B5tte,suurus> (23.04.2015)
- Maksukohustuslaste tasutud maksude koondsummad. Eesti Maksu- ja Tolliamet.
<http://www.emta.ee/index.php?id=35927> (01.03.2015)
- Meriküll, J, Staehr, K. (2008) Unreported employment and tax evasion in mid-transition: Comparing developments and causes in the Baltic States. - *Working Paper of Eesti Pank*, no. 6/2008.
www.eestipank.ee (18.01.2015)
- Parker, S. (2003). Does tax evasion affect occupational choice? - *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, vol. 65, pp. 379-94.
- Parring, A-M., Vähi, M., Käärrik, E. (1997). Statistilise andmetöötluse algõpetus. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.
- Pearsson, M., Wissén, P. (1984). Redistributive aspects of tax evasion. - *Scandinavian Journal of Economics* 86, 131-149.
- Putniņš, T., Sauka, A. (2011). Size and determinants of shadow economies in the Baltic States. - *Baltic Journal of Economics*, 11(2), 5-25.
- Reinganum, J., Wilde, LL. (1985). Income tax compliance in a principal- agent framework. - *Journal of Public Economics*, 26(1), 1-18.
- Renooy, P., Ivarsson, S., Van der Wusten-Gritsai, O., Meijer, R. (2004) Undeclared Work in an Enlarged Union: An Analysis of Undeclared Work: An In-Depth Study of Specific Items. - *Final report, European Commission, Directorate-General for Employment and Social Affairs*. Brussels: European Commission.
- Riidas, V. (2015). Dividendipalga kohta tulemas kohtulahendid. – *Äripäev*, 30.01.2015.
<http://www.aripaev.ee/uudised/2015/01/30/dividendipalga-kohta-tulemas-kohtulahendid> (20.05.2015)
- Sandmo, A. (2004). The theory of tax evasion: a retrospective view. - *National Tax Journal*, 58(4), 643–663.
- Schneider, F. (2002) Size and Measurement of the Informal Economy in 110 Countries Around the World. - *Washington, DC: World Bank*.
- Schneider, F., Enste, D. (2000). Shadow Economies: Size, Causes, and Consequences. - *The Journal of Economic Literature*, 38(1), 77–114.

- Schneider, F., Neck, R. (1993), The Development of the Shadow Economy under Changing Tax Systems and Structures: Some Theoretical and Empirical Results for Austria. - *FinanzArchiv*, N.F. 50, 344–369.
- Slemrod, J. (1985). An Empirical Test for Tax Evasion. - *Rev. of Economics and Statistics* 67 (2) pp 232-38.
- Tonin, M. (2011) Minimum wage and tax evasion: theory and evidence. - *J Public Econ* 95(11–12):1635-1651.
- Torgler, B. (2003). Tax Morale in Transition Countries. - *Post-Communist Economies*, 15(3): 357–381.
- Töötajate arvelevõtmine. Riigiportaal.
https://www.eesti.ee/est/tootajate_arvelevotmine_haigekassas/ (20.05.2015)
- Töötamise register on juba vähendanud maksupettusi. – *Äripäev*, 19.11.2014
<http://www.aripaev.ee/uudised/2014/11/19/tootajate-register-vahendab-maksupettuseid> (23.01.2015)
- Töötamise registreerimine. Eesti Maksu- ja Tolliamet.
<http://www.emta.ee/index.php?id=35283> (23.01.2015)
- Varimajandus Eestis 2010 (elanike hinnangute alusel). (2011). Eesti Konjunktuuriinstituut.
https://www.mkm.ee/sites/default/files/varimajandus_eestis_2010.pdf (15.01.2015)
- Varimajandus Eestis 2011 (elanike hinnangute alusel). (2012). Eesti Konjunktuuriinstituut.
[http://www.ki.ee/publikatsioonid/valmis/Varimajandus_Eestis_2011_\(elanike_hinnangute_alusel\).pdf](http://www.ki.ee/publikatsioonid/valmis/Varimajandus_Eestis_2011_(elanike_hinnangute_alusel).pdf) (15.01.2015)
- Varimajandus Eestis 2012 (elanike hinnangute alusel). (2013). Eesti Konjunktuuriinstituut.
[http://www.ki.ee/publikatsioonid/valmis/Varimajandus_Eestis_2012_\(elanike_hinnangute_alusel\).pdf](http://www.ki.ee/publikatsioonid/valmis/Varimajandus_Eestis_2012_(elanike_hinnangute_alusel).pdf) (15.01.2015)
- Williams, C. 2008: Envelope wages in central and Eastern Europe and the EU. - *Post-Communist Economies* 20(3): 363–376.
- Williams, C. 2009: The prevalence of envelope wages in the Baltic Sea region. - *Baltic Journal of Management* 4(3): 288–300.
- Williams, C.C. (2012). Explaining Undeclared Wage Payments by Employers in Central and Eastern Europe: A Critique of the Neo-liberal De-regulatory Theory. - *Debatte: Journal of Contemporary Central and Eastern Europe* 20.

Woolfson, C. (2007). Pushing the envelope: The 'informalisation' of labour in post-communist new EU Member States. - *Work, Employment and Society*, Vol. 21, No. 3, pp. 551-564.

Yitzhaki, S., (1987). On the Excess Burden of Tax Evasion. - *Public Finance Quaterly* 15, 123-137.

LISAD

Lisa 1. Ankeetküsimustik.

* Kohustuslik

Taustainfo

Vastaja ning ettevõtte taustainfo

1.1 Sugu: *

- Naine
 Mees

1.2 Kui vana Te olete? *

1.3 Milline on Teie haridus? *

1.4 Milline on Teie seos ettevõttega? *

- Omanik
 Omanik-juhataja
 Juhataja, tegevjuht, tegevdirektor, direktor
 Personalijuht
 Muu:

1.5 Milline on Teie ettevõtte äriühingu liik? *

- Täisühing
 Usaldusühing
 Osaühing
 Aktsiaselts
 Tulundusühistu
 FIE
 Muu:

1.6 Ettevõtte vanus: *

Ettevõtte vanus täisaastates

Lisa 1. järg

1.7 Töötajate arv ettevõttes: *

Kõik töötajad hoolimata lepingu vormist. Nii töötamise registris registreeritud kui ka mitte registreeritud töötajad.

- 0
- 1-4
- 5-19
- 20-49
- 50-249
- 250- ...

1.8 Kus piirkonnas on Teie ettevõtte registreeritud? *

1.9 Milline on ettevõtte peamine tegevusvaldkond? *

1.10 Kas ettevõttes töötab miinimumpalgaga töötajaid? *

- Jah
- Ei

1.11 Milliste lepingutega töötajaid Teie ettevõttes on? *

Võib teha mitu valikut

- Tööleping
- Töövõtuleping
- Käsundusleping
- Suuline leping
- Muu:

2.1 Palun hinnake, kui suur on Teie arvates maksuametile vahele jäämise tõenäosus järgmistel juhtudel: *

Ümbrikupalk - töötasu, millelt jäetakse nõutud maksud riigile maksmata

	0%	25%	50%	75%	100%
Oletame, et ettevõtte maksab töötajale igakuiselt 1000 EUR ainult ümbrikupalgana.	☐	☐	☐	☐	☐
Oletame, et ettevõtte maksab töötajale ametlikult miinimumpalka ning lisaks 500 EUR mitteametlikult ümbrikus.	☐	☐	☐	☐	☐

Lisa 1. järg

2.2 Palun hinnake, kui Teie ettevõtte jääks eelmises küsimuses nimetatud juhtudel maksuametile vahele, siis kui suur on tõenäosus, et *

Palun lugege enne erinevad stsenaariumid läbi ning siis hinnake

	0%	25%	50%	75%	100%
Tuleb kohtuprotsess + peab maksma suure trahvi + maksma maksmata maksud koos viivisega	☐	☐	☐	☐	☐
Tuleb kohtuprotsess + peab maksma maksmata maksud koos viivisega	☐	☐	☐	☐	☐
Maksma suure trahvi + maksmata maksud koos viivisega	☐	☐	☐	☐	☐
Maksma ainult maksmata maksud koos viivisega	☐	☐	☐	☐	☐

2.3 Palun hinnake, kui suurt probleemi see ettevõttele Teie arvates tähendaks? *

Palun lugege enne erinevad stsenaariumid läbi ning siis hinnake

	Ei mingit probleemi	Väike probleem	Keskmine probleem	Suur probleem
Tuleb kohtuprotsess + peab maksma suure trahvi + maksma maksmata maksud koos viivisega	☐	☐	☐	☐
Tuleb kohtuprotsess + peab maksma maksmata maksud koos viivisega	☐	☐	☐	☐
Maksma suure trahvi + maksmata maksud koos viivisega	☐	☐	☐	☐
Maksma ainult maksmata maksud koos viivisega	☐	☐	☐	☐

Lisa 1. järg

2.4 Oletame, et Teie ettevõtte maksis maksuametile suure summa trahvi. Kuidas Te ennast seejärel tunneksite? *

	Kindlasti mitte	Võibolla	Tõenäoliselt	Kindlasti
Tunnete häbi enda või oma ettevõtte pärast	☐	☐	☐	☐
Olete enda või ettevõtte peale vihane	☐	☐	☐	☐
Alandatuna	☐	☐	☐	☐
Tunnete süüdi	☐	☐	☐	☐
Olete maksuameti peale vihane	☐	☐	☐	☐
Leiate, et Teid ja Teie ettevõtet koheldi ebaõiglaselt	☐	☐	☐	☐
Teesklete, et midagi ei juhtunud	☐	☐	☐	☐
Viskate selle üle nalja	☐	☐	☐	☐

2.5 Oletame, et maksuamet on määranud ettevõttele või eraisikule trahvi. Palun hinnake järgmisi väiteid: *

	üldse pole nõus	pigem pole nõus	nii ja naa	pigem nõus	täiesti nõus
Maksuamet ei saa midagi teha, kui VÄIKEETTEVÕTE või FIE vastu hakkab ja maksuameti nõudeid ignoreerib.	☐	☐	☐	☐	☐
Maksuamet ei saa midagi teha, kui ERAISIK otsustab maksuametile vastu hakata.	☐	☐	☐	☐	☐
Maksuamet ei saa midagi teha, kui SUURETTEVÕTE otsustab talle vastu hakata.	☐	☐	☐	☐	☐

2.6 Kas maksuamet on palunud kunagi Teie ettevõttel üle vaadata mõnda Teie ettevõtte maksudeklaratsiooni õigsust? *

- Ei
- Jah

Lisa 1. järg

2.7 Millisel määral olete nõus järgmiste väidetega?

	Üldse pole nõus	Pigem pole nõus	Nii ja naa	Pigem nõus	Täiesti nõus
INIMESED peavad järgima maksuameti otsuseid isegi siis, kui see läheb vastu nende nägemust, kuidas asjad tegelikult olema peaksid.	☐	☐	☐	☐	☐
MINA pean järgmina maksuameti otsuseid isegi siis, kui ma ei ole nendega nõus.	☐	☐	☐	☐	☐
MINA kui juht tunnen moraalset kohustust kõik nõutud maksud töötajate palkadelt riigile ära maksta	☐	☐	☐	☐	☐
Kui ettevõtte maksab kõik vajalikud maksud, siis lõppkokkuvõttes võidavad sellest kõik	☐	☐	☐	☐	☐
MINA usun, et riik pakub mulle, minu töötajatele ja ettevõttele teenuseid õiglaselt vastavalt makstud maksudele	☐	☐	☐	☐	☐

2.8 Millisel määral olete nõus järgmiste väitega?

	Üldse pole nõus	Pigem pole nõus	Nii ja naa	Pigem nõus	Täiesti nõus
Töötamise register on vajalik	☐	☐	☐	☐	☐
Töötamise registri tõttu makstakse ümbrikupalkasid vähem	☐	☐	☐	☐	☐
Töötamise register tekitab liiga palju bürokraatiat	☐	☐	☐	☐	☐
Töötamise registri tõttu petetakse tööjõumaksudega vähem, kuid seevastu on suurenenud teiste maksude pettused	☐	☐	☐	☐	☐

Lisa 1 järg

Tööjõumaksustamine Eestis on õiglane kõikide töötajate ja ettevõtete suhtes	☐	☐	☐	☐	☐
Tööjõumaksude arvestamine, deklareerimine ning maksmine on lihtne ja arusaadav	☐	☐	☐	☐	☐

2.9 Millisel määral oled nõus järgnevate väidetega? *

	Pole nõus	Võibolla	Täiesti nõus
TEIE arvates on ümbrikupalga saamine ning maksmine tühine kuritegu	☐	☐	☐
ENAMUS inimeste arvates on ümbrikupalga saamine ning maksmine tühine kuritegu	☐	☐	☐

2.10 Kas Teie arvates peaks valitsus kulutama järgmistele valdkondadele raha praegusega võrreldes: *

	väga palju vähem	vähem	sama palju	rohkem	väga palju rohkem
Riigikaitse	☐	☐	☐	☐	☐
Avalik kord ja julgeolek	☐	☐	☐	☐	☐
Illegaalse immigratsiooni tõkestamisele	☐	☐	☐	☐	☐
Haridus	☐	☐	☐	☐	☐
Tervishoid	☐	☐	☐	☐	☐
Sotsiaalne kaitse	☐	☐	☐	☐	☐
Tööhõive parandamisele	☐	☐	☐	☐	☐
Avaliku sektori töötajatele	☐	☐	☐	☐	☐
Keskkonnakaitsele	☐	☐	☐	☐	☐
Kultuurile	☐	☐	☐	☐	☐

Lisa 1 järg

2.11 Palun andke hinnang järgmistele väidetele maksuameti kohta:

	Mitte kunagi	Peaaegu mitte kunagi	Nii ja naa	Peaaegu alati	Alati
Maksuamet põhjendab, mida nad teevad ja miks	☐	☐	☐	☐	☐
Kohtleb Teie ettevõtet õiglaselt ja mõistlikult	☐	☐	☐	☐	☐
Suhtuvad Teie ettevõttesse, kui ausasse maksumaksjasse (kuni ei ole tõestatud vastupidist)	☐	☐	☐	☐	☐
Hoiavad Teie ettevõtte kohta infot konfidentsiaalsena (selles ulatuses, mida seadus nõuab)	☐	☐	☐	☐	☐
Pakuvad Teie ettevõttele professionaalset tuge, et mõistaksite paremini oma maksukohustusi	☐	☐	☐	☐	☐
Avaldavad soovi korral Teile infot, mida nad Teie ettevõtte kohta hoiavad (seaduse ulatuses)	☐	☐	☐	☐	☐
Annavad Teile infot ettevõtte kohta tehtud maksuasjade otsuste põhjustest ja tagamaadest	☐	☐	☐	☐	☐
Aitavad Teil vähendada maksukuulekas olemise kulusid (kuidas vajalik info võimalikult väikeste kuludega kätte saaks, ei nõua sellist infot, mis tähendaks süsteemide ümber ehitust, uute töötajate palkamist jne)	☐	☐	☐	☐	☐
Vaidluste korral annab Teile vajadusel õiguse küsida teist hinnangut väljaspoolt maksuametit (Näiteks mõne audiitorfirma poolt)	☐	☐	☐	☐	☐
Maksuamet teeb head tööd maksutulude kokku korjamisel	☐	☐	☐	☐	☐

Lisa 1 järg

2.12 Mõelge ettevõtetele Eestis, kellel on umbes sama palju töötajaid kui Teie ettevõttes ja tegutseb Teie ettevõttega samas valdkonnas. Kuidas Teile tundub, kas Teie ettevõtte maksab töötajoomaksudeks nendega võrreldes *

- Palju rohkem kui nemad
- Natuke rohkem kui nemad
- Enam-vähem sama summa
- Natuke vähem kui nemad
- Palju vähem kui nemad

2.13 Mõelge nüüd kõikidele teistele ettevõtetele. Kas Teie arvates ettevõtted üldjuhul maksavad töötajoomakse ausalt nagu nõutud?

- Palju vähem kui nõutud
- Vähem kui nõutud
- Enam-vähem nagu nõutud
- Rohkem kui nõutud
- Palju rohkem kui nõutud

2.14 Kas maksuamet on Teie ettevõtet auditeerinud või teinud muid uurimusi viimase 5a jooksul?

- Ei
- Ühe korra
- Rohkem kui korra

2.15 Kas Te oled kunagi vaidlustanud maksuameti otsuse, mis on tehtud Teie või Teie ettevõtte suhtes?

- Ei
- Ühe korra
- Rohkem kui korra

2.16 Kas maksuamet on mõne Teie tuttava ettevõtet auditeerinud või teinud muid uurimusi viimase 5a jooksul?

- Ei
- Ühe korra
- Rohkem kui korra

2.17 Kas mõni Teie tuttav on vaidlustanud maksuameti otsuse, mis on tehtud tema või tema ettevõtte suhtes?

- Ei
- Ühe korra
- Rohkem kui korra

Lisa 1 järg

2. 18 Kas Teie ettevõtte või Teie ise oled pidanud maksuametile maksma mingisuguseid viiviseid või trahve viimase 5a jooksul?

- Ei
- Jah

2.19 Mis on Teie arvates põhjused, miks ettevõtted maksavad ümbrikupalkasid?

2.20 Kui rahul Te üldiselt olete, kuidas valitsus tööjõumaksudest saadud tulu kasutab?

Kui töötaja brutopalk on 1000 EUR, siis kogu palgakulu ettevõttele on ca 1338 EUR. Sellest 802 EUR töötajale, 330 EUR sotsiaalmaks, tulumaks 162 EUR, 44 EUR töötuskindlustuse ning pensionikindlustusmaksed. Sotsiaalmaksust 200 EUR läheb ravikindlustusse ning 130 EUR pensionikassasse. Tulumaksust 116 EUR kohalikule omavalitsusele.

- Pole üldse rahul
- Pigem pole rahul
- Ei tea
- pigem rahul
- väga rahul

2.21 Mis Teie arvates aitaks ümbrikupalkasid vähendada?

2.22 Kuidas on muutunud Teie ettevõtte tööjõukulud peale töötamise registri tulekut?

- Palju vähenenud
- Natuke vähenenud
- Ei ole muutunud
- Natuke kasvanud
- Oluliselt kasvanud

Lisa 1 järg

Lisaküsimused

Järgmised küsimused ei ole kohustuslikud, kuid annaksid uuringule palju juurde. Juhin tähelepanu, et tegemist on anonüümse küsimustikuga ning vastaja isikut ei saa tuvastada. Kui aga ei soovi nendele küsimustele vastata, siis vajutage "Saada ära" ning täidetud vastused salvestatakse.

3.1 Kas Teie ettevõttel on töajõumaksude ja/või sotsiaalkindlustusmaksete osas maksuvõlgasid riigi ees?

- Jah
- Ei

3.2 Kas Teie ettevõttes maksti enne töötamise registri tulekut ümbrikupalka? Kas või ühele töötajale?

- Jah
- Ei

3.3 Kui Teie ettevõttes maksti ümbrikupalka enne töötamise registri tulekut, siis kas jätkati ka pärast töötamise registri tulekut ümbrikupalkade maksmist?

- Ei
- Jah, aga väiksemas ulatuses.
- Jah, samas ulatuses
- Jah, suuremas ulatuses kui enne
- Muu:

Teie vastus on salvestatud. Suur tänu uurimuses osalemise eest!

Lisa 2. Ankeetküsimustiku küsimuste jagunemine

Kasutati järjestusskaalat, kus üldjuhul „1“ oli kõige halvem/madalam hinnang ning suurim hinnang parim/kõrgeim hinnang. Iga tunnuse korral leiti keskmine. Erinevate järjestusskaalade korral kasutati standardiseerimist ning olenevalt küsimuse püstitusest vajadusel ka pöördskaalat, et säiliks tulemuste tõlgendamise võimalus.

1. Tõkestatuse tajumine.

1.1 Vahele jäämise tõenäosus. Küsimus 2.1

1.2 Üldine tõkestatus. Küsimused 2.1 – 2.3.

$$Tõkestatus = \alpha + (C \times P_t \times S_t) + (C \times P_p \times S_p) + (C \times P_{ct} \times S_{ct}) + (C \times P_{cp} \times S_{cp}) + \varepsilon$$

kus

α – konstant

C - vahele jäämise tõenäosus,

P_t – tõenäosus, et tuleb maksta maksud intressidega

S_t – probleemitõsidus, kui tuleb maksta maksud intressidega,

P_p – tõenäosus, et tuleb maksta maksud intressidega ja trahv,

S_p – probleemitõsidus, kui tuleb maksta maksud intressidega ja trahv,

P_{ct} – tõenäosus, et tuleb kohtuprotsess ja maksta maksud intressidega,

S_{ct} – probleemitõsidus, kui tuleb kohtuprotsess ja maksta maksud intressidega,

P_{cp} – tõenäosus, et tuleb kohtuprotsess ja maksta maksud intressidega ning trahv,

S_{cp} – probleemitõsidus, kui tuleb kohtuprotsess ja maksta maksud intressidega

ning trahv.

1.3 Maksuameti võim. Küsimused: 2.5 (pöördskala).

1.4 Kogemused maksuametiga. Küsimused: 2.6, 2.14- 2.18. Standardiseeriti.

2. Maksumoraal

2.1 Maksuameti otsuste aktsepteerimine. 2.7 (a-c)

2.2 Isiklik maksunorm. Küsimused: 2.4 (alaküsimuste e-f korral pöördskala),

2.3 Avaliku korra kulutuste aktsepteerimine. Küsimused: 2.10 (a-c)

2.4 Tervishoiu, hoolekande, hariduse, kultuuri kulutuste aktsepteerimine.

Küsimused: 2.10 (d-j)

2.5 Teiste maksumoraali tajumine. Küsimused: 2.13

2.6 Suhtumine ümbrikupalka. Küsimused 2.9 (pöördskala)

Lisa 2 järg

3. Õigus

3.1 Menetlustoimingud. Küsimused: 2.11

3.2 Õiglane osa võrreldes omasugustega. Küsimused: 2.12

3.3 Õiglane võrreldes kõigi teiste ettevõtetega. Küsimused 2.8 (e)

4. Rahulolu valitsuse ja maksuameti tegevusega varjatud töötasu tõkestamiseks.

4.1 Töötamise register. Küsimused: 2.8 (a-d, alaküsimuste c-d korral pöördskaala)

4.2 Riigilt tagasi. Küsimused: 2.7 (d-e), 2.20, 2.8 (f)